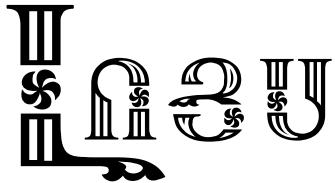

ԼՈՅՍ ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՒՏԱԿԱՆ ԵՒ Ս. ԳՐԱՑԻՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԵՌԱՄՍՄԵԱՅ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
ԳԱՍՏԱՑԻ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ

Հոկտեմբեր -Նոյեմբեր - Դեկտեմբեր

ԺԶ. ՏՍՐԻ, Թիվ 4, 2018 (81)

LUYS REVUE TRIMESTRIELLE

Prélature Arménienne du Canada

Rédacteur : Papken Topjian

3401 Olivar-Asselin, Montréal, Qc. Canada H4J 1L5

Tél.: (514) 856-1200

Fax : (514) 856-1805

Courriel : prelacy@armenianprelacy.ca

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայոց պաշտամունքի լեզուն

Զենոռ Քհն. Նալպանտեան

Դաստիարակ

Սարգիս Ա. Քհն. Անդրէասեան

Հայ դպրոցին

Երան Գովումնեան

Սէր առ Աստուած

Կարապետ Եպս. Տէր Մկրտչեան

Հաւատքի կեանքին բարոյացուցիչ

Թորգոմ Պտր. Գուշակեան

արդինքները

Խոնարհութեան խմացումը

Բ.Թ.

Ծերութիւն և մահ

Ցակոր Արք. Գլնմեան

Ազատութիւն

Նանիա Փիլիպոսեան

Մեծն Ներսէս և հայ վաճականութեան

հիմնադրութիւնը

Թամար Տասնապետեան

Արմաշէն Երուսաղէմ

Դոկտ. Զաւէն Ա. Քհն.

Արգումանեան

An analytical presentation of the

“Andzink Nvirialk” sharagan (4)

Krikor Pidedjian

Le «Badarak»

Dr. Archiprêtre Kh. Boghossian

ՀԱՅՈՑ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔԻ ԼԵԶՈՒՆ

Հինգերորդ դարէն ի վեր Հայ Եկեղեցւոյ պաշտամունքի լեզուն
եղած է գրաբարը:

Հինգերորդ դարը մեր գրականութեան մէջ իրաւամբ կոչուած է
Ուկեղար, որովհետեւ այս շրջանին գրաբարը գտնուած է իր գարգաց-
ման ու կատարելագործման գագաթնակէտին:

Ա. Մեսրոպ, Ա. Սահակ եւ թարգմանիչ վարդապետները հսկայա-
կան աշխատանք կատարեցին: Սուրբ Գրքէն մինչեւ կարգ մը աղօթք-
ներն ու հոգեւոր երգերու բնագրերը թարգմանուեցան գրաբարի՝ առ ի
գործածութիւն Հայ Եկեղեցւոյ մէջ:

Այս հոյլ մը բանիմաց գործիչներու տքնաջան աշխատութեան
նպատակն էր հայացնել ամէն գրուածք եւ մատչելի դարձնել զայն հան-
րութեան: Այստեղ մեր նպատակէն դուրս է քննել թէ գրաբարը որքա՞ն
դիւրըմբունելի ու հասկնալի էր Հայ ժողովուրդի բոլոր դասակարգե-
րուն հաւասարապէս: Մեր ակնարկութիւնը հայագիտութեան կողմէ
առաջարկուած այս շրջանի (Ե. դար) ենթաբարբառներու հաւանական
գոյութեան մասին է: Անկախ այն երեւոյթէն որ դասական հայերէնը
կրնար չգոհացնել ամէն հաւատացեալ անհատի հոգեւոր կարիքները,
այնուամենայնիւ Եկեղեցին որդեգրելով զայն՝ սեփականացուցած էր ու
դարձուցած իր ծէսերուն լեզուն:

Այսօր, 1500 տարիներու մըրկալի պատմութենէն մեզի հասած հին
հայերէնը տակաւին կը շարունակէ յաղթականօրէն տիրապետել Հայ
Եկեղեցւոյ պաշտամունքներու գերակշռող մասին վրայ:

Մեր նախահայրերուն համար գրաբարի պահպանումը Եկեղեցիէն
ներս՝ ունեցած է սկզբունքային նշանակութիւն: Այս է պատճառը որ
հետագայ շարականագիրներ, երգ ու աղօթք յօրինողներ շարունակե-
ցին գրաբարը գործածել: Այստեղ կ'արժէ յիշել միջնադարի կարկառուն
ներկայացուցիչներէն Գրիգոր Նարեկացին (Ժ. դար), Ներսէս Շնորհալին
(ԺԲ. դար) եւ շարականագիր Կիրակոս Երզնկացին (ԺԴ. դար) որ իրենց
կրօնական ստեղծագործութիւնները հին հայերէնով իրագործեցին:

Մինչ միջնադարի մեր Եկեղեցական մատենագիրներն ու պատմա-
գիրները կը ջանային մեր հոգեւոր գրականութիւնն ու հայոց պատմու-
թիւնը շարադրել հին հայերէնով, մեր տաղերգուները սկսած էին իրենց
աշխարհիկ բնոյթով բանաստեղծական երգերը (տաղերը) յօրինել ժողո-
վուրդին հասկնալի լեզուով: Ուրեմն, եթէ Եկեղեցիի ծէսերուն, ինչպէս

նաեւ օրէնքներուն եւ կանոններուն համար գրաբարը պարտադիր էր, միւս կողմէ՝ աշխարհիկ գրականութեան եւ յատկապէս խօսակցութեան համար ազատորէն կը կիրարկուէր նոր տեսակի հայերէն մը, զոր սովոր ենք կոչել «միջին կամ ստորին հայերէն» կամ «նախնեաց ռամզօրէն»:

Արդ, ինչպէս յայտնի է, միջին դարերուն երբ գրաբարը մատչելի տարր մը չէր այլեւս հասարակութեան մեծամասնութեան, եկեղեցին կը մնար անդրդուելի՝ գրաբարը պահելու եւ գործածելու իր որոշման մէջ:

Այսպիսով, գրաբարը՝ հովանաւորուած եկեղեցական դասին կողմէ, եկեղեցւոյ մէջ իր գոյութիւնը պահելով հետզհետէ նուիրագործուեցաւ ու շարունակեց մնալ հայ ծիսակատարութեան սրբազան լեզուն:

Հայ եկեղեցւոյ իշխանութիւնը, որ Ե. գարուն խորապէս մտահոգ՝ ձեռնարկած էր թարգմանական ծովածաւալ տքնալից աշխատանքի, մի-ջին դարերուն, ի տես գրաբարի տեղատուութեան ու անխուսափելի նա-հանջին, երբեւիցէ յանձնառու չեղաւ բովանդակ Աստուածաշունչն ու ծէսերը միջին հայերէնի վերածելու, հակառակ այն երեւոյթին որ եկե-ղեցի յաճախող ժողովուրդին ջախջախիչ մեծամասնութիւնը անտեղեակ էր հին հայերէնին:

Արտի դառն կսկիծով կը տեղեկանանք (Կարգ մը եկեղեցիներու ամսաթերթիկներէն եւ անձնական շփումներէ) որ Կարգ մը եկեղեցա-կաններ ընդ առաջ երթալով, զիջելով եւ տեղի տալով կարգ մը ծխա-կաններու խնդրանքներուն ու ցանկութիւններուն՝ կը բողոքեն որ ատե-նը եկած է պատարագի լեզուն փոխելու անգլերէնի (Եւ ո՛չ իսկ աշխար-հաբարի): Ներկայ անհատական (հետեւաբար մասնակի եւ ոչ համընդ-հանուր) գանդատները՝ Պատարագը անգլերէնով կատարելու կամ անոր որոշ հատուածները անգլերէնով արտասանելու՝ արդէն նորոյթի շարքին դասուած են եւ կը բացատրուին իբրեւ աժան պատրուակ՝ եկեղեցի կա-նոնաւորապէս չյաճախելու: Այսուել միջանկեալ պարտինք աւելցնել որ այս ափերուն վրայ, բացի պատարագէն, մնացեալ խորհուրդները (մկրտութիւն, դրոշմ, պսակ, ապաշխարութիւն) անգլերէնով կրնան կա-տարուիլ ու կը կատարուին իսկ: Պատարագը անգլերէնով մատուցե-լու նորօրեայ «պահանջը»ն ու բաղձանքը ճնշած են հայկականութեամբ տրոփող սիրտերը:

Այսօր, երբ խօսակցական հայերէնը օրբատօրէ մեծ քայլերով կը նահանջէ մեր անտարբեր աչքերուն առջեւ, գրաբարի գոյութիւնը կը դառնայ ոչ միայն անհրաժեշտութիւն, այլեւ իւրաքանչիւր հայու հա-մար ոսկեայ կամուրջ՝ հին ու նոր սերունդները ձեւով մը զօդելու, մի-

աւորելու եւ շաղկապելու։ Այս իմաստով, գրաբարը է՛ նաեւ ներշնչման աղբիւր. ամէն անհատ զայն սորվելով կամ ունկնդրելով պարտի հաղորդակից դառնալ իր նախահայրերու լոյսի նման ճառագայթող անմար ողիին եւ անկէ կայծ մը ստանալով՝ վերստին բորբոքել ու նորոգել հայ մնալու եւ հայ ապրելու ուխտն ու խոստումը։

Պատարագը այլ լեզուով կատարելու փորձութիւնը մեծ է ու «հրապուրիչ», սակայն հետեւանքը՝ աղիտաբեր։ Տարիներ առաջ, երբ մեր ծիսական խորհուրդի «շինչ» թելադրութեան հետեւելով ու անոր յորդորին անսալով, գէթ փորձի համար անգլերէնով պատարագեցինք (որպէսզի երիտասարդութիւնը գրաւելով՝ զանոնք եկեղեցի հրաւիրած ըլլայինք), հետեւանքը եղաւ դառնաղէտ ու գայթակղալից. վասնզի ո՛չ միայն փոքրաթիւ անգլիախօս պատարանինք չկրցանք հրապուրել, այլև վշտացնելով՝ կորսնցուցինք գաղութիւն մեծաթիւ տարէցները։

Կաթողիկ եկեղեցւոյ մէջ տեղի ունեցած անթիւ փոփոխութիւնները որ «ծիսական բարեկարգութիւն» կամ «բարենորոգում» պիտակի տակ հանդէս եկան, զանգուածային գժգոհութեանց առիթ տուին։ Լատիներէնի փոփոխութիւնը յեղափոխութեան նման եկաւ ալեկոծելու, սասանելու եւ խլելու մարդոց հոգիներուն մէջ արմատացած հին հմքերն ու ոգեղէն արդէքները։ Այս զգայացունց գէպքին համար շատեր երկար ատեն չկրցան հաշտութիւն անփոխարինելի կորուստին հետ։

Այսօր, մեր ոսկեղէն գրաբարը Հայաստանեայց եկեղեցւոյ աննահանջ լեզուն է։ Ան կը շարունակէ գոյատեւել ու մեզ կապել անցեալին հետ։ Գրաբարը կը խտացնէ մեր ցեղային, կրօնական, աւանդական նուիրական զգացումները։ Ան կը ստեղծէ հոգեւոր ու խորհրդաւոր մթնոլորտ մը, ուր հաւատացեալը հաղորդակից ըլլալով Տիրոջ ողիին՝ կը գիտակցի, կը զգայ ու կ'ապրի նաեւ իր տոհմային պատկանելիութիւնը։

Գրաբարը՝ Հայոց պաշտամունքի լեզուն, իր պատկերաւորութեամբ, արտայայտչականութեամբ, ինքնատիպութեամբ ու առանձնայատկութեամբ յատուկ անկիւն մը կը գրաւէ մեր սիրտերէն ներս։ Որքան պաշտամունքներու լեզու, նոյնքան ալ հոգիներու բարբառն է։ Ան յարատեւ կը սնուցանէ, կը ներշնչէ, մեզ աղօթքի կը տրամադրէ ու կը մղէ, հոգեւոր ոյժ ու եռանդ կը պարգեւէ եւ ապագայի գալիք լաւագոյն օրերով կը յուսադրէ։

Հայ եկեղեցւոյ վերին իշխանութիւնը հաստատ ու անսասան կը մնայ պատարագի լեզուն գրաբարը պահելու իր վճիռին մէջ։ Մեր ալ մաղթանքն է որ մենք՝ աչալուրջ պահապաններս, շարունակենք հաւա-

տարմօրէն ու անսայթաքօրէն քալել մեր նախահայրերու եւ եռամեծ
վարդապետներու շառաւիղով՝ անկեղծ ու անխաթար պահելով Հայ Եկե-
ղեցւոյ ազգային ու կրօնական դիմագիծը:

Ձենոք Քինչ. Նալպանտեան

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿ

Ամէն բանէ առաջ, դաստիարակ-ուսուցիչը իր ծնունդով պէտք է բերէ տիպար կրթական մշակի յատկութիւնները, զորս գործադրութեան դնելու համար մեկնակէտ պիտի չունենայ վարձկան պաշտօնեայի հոգեբանութիւն։ Առանց արեան կապի, հարազատութիւն մը զգայ իր եւ իրեն յանձնուած աշակերտին միջեւ հայր եւ որդիի մերձաւորութեամբ։ Այս պարագային է, որ աշակերտը ուսուցչին առջեւ՝ ներքին ու արտաքին երեսներով կը դառնայ բաց գիրք։ Ուսուցչի ծայր աստիճան փափուկ ու քնքուշ արուեստը ըմբռնելու համար պէտք է ՀԱՅՐ ըլլալ եւ ՄԱՐԴէն աւելի ՄԱՐԴ ըլլալ։ Նոյն աստիճանի է բանակի զօրավարի եւ շարքային զինուորի կապը՝ պատերազմի դաշտին վրայ։

Դաստիարակը լոկ ուսուցանողը չէ, այլ նաեւ առաջնորդողը՝ իր խնամքին յանձնուած աշակերտի ներքին մարդուն։ Իմ, Անթիլիասի Դարեվանքեան երանելի օրերուն, հիացումով հետեւած եմ ներքին տեսուչիւն Պր. Բիւզանդ Եղիայեանի անձի օրինակին։ Եւ յետագային, իմ կրթական մշակի երկարամեայ ընթացքին, փորձած եմ ծառայել անոր նմանողութեամբ՝ թէ աշակերտին մօտեցման ձեւերով եւ թէ հոգեբանութեամբ։ Ապարդիւն կը մնան բնատուր շնորհքներու, եթէ անոնցմով չես առաջնորդուիր գործերուդ մէջ։

Առհասարակ կը սիամինք աշակերտին մէջ հասունացած մարդը որոնելով, առանց անդրագառնալու թէ ի՞նչ է ան մինչ այդ՝ նախքան մարդ դառնալը։ Ուսուցիչը ինք եւս մանուկ դառնայ, եւ ընկերակցի իր սանի խաղերուն, որպէսզի ամուր մտերմութեամբ, վստահութեան գետին կազմուի երկուքին միջեւ։ Բնութիւնը մեզի կատարեալը կը պարգեւէ, սակայն մարդն է, որ զայն կը խեղաթիւրէ, կ'այլանդակի ըստ իր ցանկութեան։ Կը հաւատամ որ ուսուցիչ, գրող թէ հոգեւորական հաւասարապէս արուեստագէտներ են՝ իւրաքանչիւրը իր մարդէն ներս. սակայն չեմ հաւատար որ մարդ մը ուսուցանելով կրնայ ուսուցիչ դառնալ։ Ո՞ր գրողը կրցած է գրագէտ դառնալ՝ գրելով, կամ թէ՝ լոկ պսակելով, մկրտելով կամ թաղելով եկեղեցականը կրնայ արժանի համարուիլ իր կոչման (թէպէտ կան այսօր)։ Արդարեւ, եթէ բնութիւնը արուեստին համապատասխան արժանիքներ չէ շնորհած մարդուն, ի զուր է անկէ արուեստագէտ սպասելը։

Կոկել մարդուն հակասութիւնները, որպէսզի երջանկութիւն տանող ճանապարհին հարթուին խոչընդոտներ։ Ցանկալի արդիւնքին հաս-

նելու համար հարկ է գննել մանկան հակումները, աչքի առաջ պահել անոր աստիճանական յառաջդիմութիւնները, ճանչնալ մանուկը իր բնութեամբ: Ինչքան դժուար է այսօրուան մանուկչն վաղուան՝ լիովին կազմակերպուած ՄԱՐԴԸ մէջտեղ բերելը, որ կարենայ հեշտութեամբ տանիլ կեանքի չարն ու բարին:

Սարգիս Ա. Քինչ. Անդրէասեան

«Զկայ աւելի բարձր արուեստ, քան
դաստիարակելու արուեստը: Իմաստուն
դաստիարակը կերպար կը կերտէ, որուն նայելով
կը ցնծան թէ՛ մարդիկ եւ թէ ալ Աստուած»:

Յովհան Ռոկերան

ՀԱՅ ԴՊՐՈՑԻՆ

Ամէն հայ դպրոց ազնիւ վրէ՛ծ է լոյս
Հայ հոգիի հե՛ւֆ, սուրբ Մկրտութիւն
Ուր հայկեան ոգին կը վերյառնէ բորբ
Կը սլանայ դարձեալ դէպ' Մասիսը սուրբ...

Յարկին տակ անոր՝ լուսեղէն տաճար
Մատղաշ տունկերը հայոց կաղնիին
Կը կենսաւորուին լոյսով մեսրոպեան
Կ'ըմպեն դարաւոր լոյսը հրաշածին...

Մեծասբանչը սուրբ հնչիւն առ հնչիւն
Կ'օծէ ժիմքն անոնց՝ հրեղէն բարբառ
Դարերու շունչը՝ անմահ էութիւն
Կը միախառնէ գալիքին կայտառ...

Նոր բողբոջներուն՝ հրավառ արեւներ
Կաթ-կաթ կը ծորեն շողք ու ճաճանչներ
Զանոնի կ'ընծայեն մէյ-մէկ կորիւններ
Կերտելու վաղուան նոր արշալոյսներ...

Երան Գույումճեան

ՍԵՐ ԱՌ ԱՍՏՈՒԱԾ

Երբ փարիսեցի դպիրներից մէկը հարցրեց Երկնաւոր Վարդապետին, թէ ո՞րն է ամենամեծ պատուիրանը՝ պատասխան ստացաւ. «Մի-րեսցին զՏէր Աստուած քո յամենայն սրտէ քումմէ եւ յամենայն մտաց քոց. այս է մեծն եւ առաջին պատուիրան. եւ Երկրորդն նման սմին. սիրեսցին զընկեր քո, իբրև զանձն քո» (Մատթ., հԲ. 35-39): Դորանով նա՝ ի հարկէ, չկամեցաւ պատուիրանների մէջ դասաւորութիւն դնել, մեծ ու փոքր որոշել՝ մին աւելի, միւսը պակաս խստութեամբ պահելու համար, ինչպէս որոշում էին իրենք դպիրները, այլ այդ խօսքերի վրայ աւելցնելով անմիջապէս՝ «Յայս Երկուս պատուիրանս ամենայն օրենք եւ մարգարէք կախեալ կան», ցոյց տուաւ, թէ Աստուծոյ բոլոր պատուէրները մի աղբիւրից են բղխում, մի ընդհանուր սկզբունք ունեն, որով առաջնորդուողը կատարում է միւս բոլորն արդէն ինքնաբերաբար՝ ոչ իբրեւ արտաքրուստ ճնշող պարտագիր մի օրէնք, այլ իբրեւ իւր ներքին կեանքի, իւր բարոյական կամքի անհրաժեշտ պատուզը: «Յայս Երկուս պատուիրանս» ասած է՝ Երկո՛ւ եւ անջատ Հին Կտակարանի մէջ, որից եւ բառ առ բառ առնուած են նորք (Երկ. Օր., Զ. 5, Ղեւտ., ԺԹ. 18). բայց Փրկիչը նոցա միացնելով եւ ցոյց տալով, որ նոքա այն ժամանակ միայն իրենց իսկական նշանակութիւնը պահած եւ իրօք կատարուած կը լինին, երբ մէկը միւսին լրացնէ, նորա հիմքը կազմէ եւ ուղղութիւնը որոշէ՝ բոլորովին նոր իմաստ, նոր բովանդակութիւն է տալիս նոցա եւ այդպիսով յիրաւի մեր բարոյական կեանքի համար միակ առաջնորդող գաղափար, բոլոր օրէնքների եւ մարգարէութեանց տեղը բոնող անզուգական մեծ պատուիրան դարձնում:

Մեր առ Աստուած ունենալիք սիրոյ մասին Փրկիչն առհասարակ շատ քիչ է խօսում, թէեւ ոչ մի առիթ բաց չի թողնում սովորեցնելու, որ մեր պարտականութիւնները դէպի Աստուած ամենից աւելի գեղեցիկ կերպով գործ դրած ենք լինում, երբ գործ ենք զնում մեր դէպիշնկերն ունեցած պարտականութիւնները, եւ որ հետեւաբար ճշմարիտ սիրով միայն այն ժամանակ կարող ենք Աստուած սիրել, երբ անպայման սիրով միրում ենք ընկերին: Սակայն կասկած չկայ ի հարկէ, որ նա սէրը առ Աստուած համարում է աղբիւր եւ հիմք ամենայն արդարութեան: Մատթէոս Ե. գլուխ՝ դէպի Աստուծոյ արքայութիւնը տանող արդարութեան ստուերագիծը ներկայացնելուց յետոյ, Նա մեր առաջ բացարձակ պահանջ է դնում, ձգտել լինել կատարեալ, ինչպէս մեր Երկնաւոր Հայրը կատարեալ է, որ-

պէսզի իրաւունք ունենանք Նորա որդիներ կոչուելու եւ Նորա արքայութիւնը ժառանգելու. իսկ կատարեալ լինել ինչպէս Աստուած, ասում է Նա, կարելի է այն ժամանակ միայն, երբ մենք սովորում ենք սիրեն ա՛յնպէս, ինչպէս Նա գիտէ սիրել: «Յայսմ է սէրն — բացատրում է ապա Տիրոջ սիրելի աշակերտը — ո՛չ զի մենք սիրեցան զԱստուած, այլ զի Նա նախ սիրեաց զմեզ եւ առափեաց զՈրդին իւր ի բաւութիւն մեղաց մերոց». Եւ այդտեղից հետեւեցնում է. «Մենք սիրեցում զԱստուած, վասնզի Նա՝ նախ սիրեաց զմեզ», եւ կամ «Սիրեցում զմիմեանս, զի սէր յԱստուծոյ է, եւ ամենայն որ սիրէ՝ յԱստուծոյ է ծնեալ» (Ա. Ցովհ., Դ. 7,10,19): Հետեւաբար այն սէրը, որ աւետարանն է պահանջում, մի բնական երեւոյթ չէ մեր մարմնաւոր կեանքի մէջ՝ մարդկային հոգու սեփական արդիւնքը, այլ անդրագարձումն աստուածային գերբնական սիրոյ. ի՞նչ է ճշմարիտ սէրը զգում եւ ըմբռնում ենք մենք միայն այն ժամանակ, երբ տեսնում ենք, թէ ինչպէս Աստուած յայտնեց իւր կատարեալ սէրը դէպի մարդիկ, իւր Միածին Որդուն աշխարհ ուղարկելով, թոյլ տալով, որ Նա յանչափս խոնարհի եւ չարչարուի մեղաւոր մարդկութեան համար (Ցովհ., Գ. 16. Հռոմ., Ե. 8). Եւ երբ այդպէս երախտագիտութեան զգացումով լեցուած՝ աչք ենք բարձրացնում դէպի մեր Հայրը, որ որոնել հանել է մեզ կորստեան անդունդից, եւ սովորում ենք փոխագարձ սիրով Նորան սիրել՝ այդ սէրը գառնում է այնուհետեւ գործօն ուժ մեր մէջ, որ արտայայտում է ինքնաբերաբար նաեւ դէպի բոլոր մեզ նման մարդիկ՝ ո՛չ միայն դէպի արդարը, հաճելին, մերձաւորը, բարեկամը, այլեւ դէպի խորթը, թշնամին, անարդարը:

Մեր սէրն առ Աստուած անմիջապէս ցոյց ենք տալիս մենք կատարեալ որդիական անձնուիրութեամբ՝ մեր անպայման վստահութեամբ, թէ մի երկնաւոր Հայր ունինք, որ մեր բոլոր պէտքերը սիրալիր խնամքով հոգում է. մի ամենագիտ եւ ամենակարող Հայր, առանց որի կամքի մեր գլխի մի մազն անգամ տեղից չի շարժի (Մատթ., Զ.55, Ժ.36): Ուստի մեր յարաբերութիւնն Աստուծոյ հետ որոշելու համար աւետարանի մէջ աւելի հաւատ խօսքն է գործածում քան սէրը: Ցիսուս զայրանում եւ շատ անգամ յանդիմանում է աշակերտներին նոցա հաւատի պակասութեան համար. յանդիմանում է, որ նոքա ալեկոծուած ծովի վրայ հոգու արիութիւնը կորցնում եւ թոյլ են տալիս իրենց մի բոպէ կասկածելու, թէ Աստուծոյ արքայութեան առաջին ժառանգներին իւր վրայ կրող նաև ընկղմել կարող է (Մարկ., Դ. 40). Ամենակալ Աստուծոյ հետ մեզ կապող հաւատը ներկայացնում է Նա իբրեւ մի ուժ, որ սարերը տեղահան անել

կարող է (Մարկ., ԺԱ. 23): Այդպիսի հաւատոյ կամ սիրոյ ամենապարզ եւ կենդանի արտայայտութիւնն է աղօթքը՝ որդիական անկեղծութեամբ ու վստահութեամբ արտասանած աղօթքը, երբ աղօթողն ամենեւին չի երկմտում, թէ երկնաւոր Հայրը իւր ինդրուածքը պէտք է լսէ եւ կատարէ՝ ի հարկէ այն, ինչ որ իւր համար բարի է եւ ինչ որ նա ինքն, ամենիմասս եւ գորովագութ Հայրը ամենից լաւ ընտրել կարող է (Մատթ., է. 7-11): Ահա այս մտքով՝ իբրեւ տիպար, իբրեւ կենդանի օրինակ, թէ ինչպէս պէտք է լինի Աստուծոյ սիրով լեցուած ջերմեռանդ սրտի զեղումը՝ Փրկիչն ընծայել է մեզ տէրունական աղօթքը: Հաւատացեալ հոգին կտրում է այստեղ ամենից առաջ բոլոր երկրաւոր զբաղմունքներից, սաւառնում է դէպի երկնաւոր Հօր կայանները, փափագում է, որ նորա անունը սուրբ լինի՝ յայտնուի նա աշխարհին իւր բոլոր սրբութեամբ եւ հաստատէ այստեղ իւր թագաւորութիւնը, իւր կատարեալ իշխանութիւնը, որպէսպի երկնային երանութիւնը երկրի վրայ եւս տիրէ, եւ ինքն՝ աղօթողը ուրիշների հետ մէկտեղ մասնակից լինի այդ երանութեամս: Իւր հոգեւոր պէտքերը, իւր յաւիտենական կեանքի հոգսերն այսպէս Տիրոջ ձեռքը յանձնելուց յետո՛յ միայն նա համարձակութիւնն է ստանում նաև իւր մասնաւոր աշխարհային կեանքի պիտոյքների համար խնդրելու ամենաչափաւոր կերպով, եւ ապա խնդրում է վերացնել մէջտեղից այն արգելքները, որոնք պատրաստ են հանդէս գալ ամէն բոպէ եւ բաժանել, խորթացնել նորան իւր Հօրից: Սորանով բացատրւում է նաեւ աղօթքի իսկական նպատակը. ո՛չ թէ ճնշումն գործ գնել Աստուծոյ վրայ, որ ոչինչ չասած գիտէ արդէն, թէ մեզ ինչ է պէտք, այլ բանալ նորա առաջ մեր սիրառ, ցոյց տալ մեր ընդունակութիւնը նորա միշտ պատրաստ շնորհների համար: Այդ պատճառով եւ արգելում է Փրկիչը շատախօսել աղօթելիս, եւ կատարեալ պարզութիւնն է պահանջում, կատարեալ խոնարհամտութիւն, որ արդիւնք է այն գիտակցութեան, թէ մենք ըստ ամենայնի մեղաւոր եւ պարտապան ենք Աստուծոյ առաջ եւ միայն ընդունել կարող ենք նորանից, ոչինչ տալ:

Սիրել Աստըծուն ահա այսպիսի զգացումներով՝ այդ նշանակում է ընդունել նորան իբրեւ բոլոր ճշմարիտ, վսեմ, յաւիտենական բարիքների ամփոփումն, նորան նուիրուիլ ամբողջապէս եւ նորանից գուրսո ո՛չ մի ժամանակաւոր բարիք չճանաչել, որ մեզ նորանից հեռացնել կարող էր: Խնդիրն այն չէ ի հարկէ, որ այդպիսով զրկենք մեր անձը երկրաւոր բարիքներից, արհամարհենք բնական աշխարհի գեղեցկութիւնները. ինքը Փրկիչն, ինչպէս յայտնի է, ոչ մէկն էր անում եւ ոչ միւսը, եւ Աստու-

ծոյ ստեղծած բարիքները Աստուծոյ գծած սահմաններում վայելել ո՛չ ոքի չէր արգելում. միակ աշխարհային բարիքը, որին նա իրօք դէմ է, որի մասին առանց արդար զայրոյթի խօսել չէ կարող՝ աշխարհի կուռք «անիրաւ մամոնայն» է, այն պատճառով, որ այստեղ բոլոր մարմնաւոր ցանկութիւնները մարմնացած, գուցէ լաւ եւս է ասել գաղափարականացած են ներկայում: Սակայն նոյնիսկ այդ «անիրաւութեան մամոնայն» կարելի է համարում նա մի բարի նպատակի համար ի գործ գնել (Ղուկ., ԺԶ. 9-11), եւ նպատակայարմար գործադրութեամբ բարի եւ արդար են գառնում աշխարհի բոլոր բարիքները: Հարկաւոր է միայն, որ մեր սիրաը երկու տեղ բաժանուած չլինի, որ մեր բոլոր իղձերի միակ եւ վերջնական նպատակը Աստուած լինի. Նորա մօտ ժողովուին մեր սրտի բոլոր գանձերը. իսկ աշխարհայինը միայն իբրեւ միջոց ծառայէ այդ գանձերը ժողովելու եւ տեղ հասցնելու: Մենք պէտք է պատրաստ լինինք, երբ Տէրը մեղնից պահանջում է, զոհելու Նորա համար ամէն ինչ, նաեւ մեր անձը. որովհետեւ մեզ, մեր աշխարհային եսը կորցնել՝ Աստծուն գտնել է նշանակում, իսկ Աստծուն գտնել՝ ամէն ինչ գտնել է:

**Կարապետ Եպս. Տէր Մկրտչեան
(Քրիստոնէութեան իսկութիւնը)**

ՀԱԻՍՏՔԻ ԿԵՆՅՔԻՆ ԲԱՐՈՅԱՑՈՒՑԻՉ ԱՐԴԻՒԽՔԵՐԸ

(Հո 6 12-23)

Քրիստոնեան, թէեւ Քրիստոսի հետ մեղքին համար մեռած եւ յաւիտենական կեանքի համար յարութիւն առած ըլլալու իր գործօն հաւատքին շնորհիւ արդարացած՝ այսինքն վրկութեան ընդունակ դարձած, բայց դարձեալ պարտի միշտ զգուշանալ զինքը շրջապատող վտանգ-ներէ: Փրկուելու արժանացած ըլլալու գիտակցութիւնը իր մէջ պէտք է ծնի վրկութեան այդ շնորհը անկորուստ պահելու տեւական իղձ: Պէտք չէ բնաւ մոռնայ թէ, արդարանալէն ետքն ալ, ցորչափ կ'ապրի մարմինի մէջ, որ վերջապէս լի է տակարութիւններով, ընդունակ է միշտ փորձութեան: Մեղքը՝ այդ մարմինը նոյն իսկ գործածելով իբր զէնք՝ կրնայ յարձակիւ իր հոգւոյն վրայ: Հարկ է հետեւաբար որ դիմադրութեան ոյժ շինէ եւ պահէ շարունակ իր մէջ, որպէսզի այն ինչ կենագործուած հոգին կրկին չմահանայ մեղքին թակարդներուն մէջ բոնուելով:

«Կեանքը կոփիւ չ»: բայց այս խօսքը ճշմարիս է քրիստոնէական իմացմամբ եւ փրկագործութեան տեսակէտով ըմբռնուած ատեն մասնաւանդ: Հաւատացեալին մէջ, կեանքը կոփիւ մը պէտք է լինի միշտ, հոգիին կողմէ մղուած՝ մարմինին յոռի ազգումներուն եւ աշխարհի հրապուրանքներուն դէմ: Ու քրիստոնեան պիտի կարենայ միշտ պահել իր ներքին զօրութիւնը այդ կոփիւն մէջ, որչափ ատեն ի մտի ունենայ սա սկզբունքը թէ «Օրէնքի տակ չէ այլ եւս ինքը՝ այլ շնորհքի». ինչ-պէս մարտիկը ընկլովիր որքան ժամանակ կրնայ նայուածքը չզատել իր գունդի գրոչէն, նոյնպէս քրիստոնեան իր հոգեւորական պայքարին մէջ կը մնայ անվեհեր, ցորչափ չի մոռնար այդ մտածումը: Մեղքը, ըստ ինքնեան, զօրութիւն մ'է արդարեւ երբ աշխարհի անկիւններէն նայուի իր վրայ, քրիստոնէին մէջ «գահընկէց թագաւոր» մըն է սակայն, որ այլեւս պէտք չէ կարենայ տիրել անոր վրայ:

Շնորհքը, Աստուծոյ սիրոյն այդ քաղցրութիւնը, ծագած է այլեւս իր մէջ եւ լուսաւորած իր ներքինը. անկարելի է, որ Քրիստոնեան այդ լոյսին մէջ չտեսնէ զայն, այսինքն չձանչնայ այդ շնորհքը, իբրեւ մեղքին տեղ բարձրացած նոր տէր մը, որ այսուհետեւ ա'լ վարիչ ոյժը պիտի ըլլայ իր կեանքին:

Մարդուն համար, որ վերջապէս բացարձակ էակ մը չէ, կախումի

Հարկը կը մնայ կարծես միշտ իբրեւ մէկ պահանջը նոյն խակ իր բնութեան. այդ հարկին հետեւանքովն է որ անփկա ենթարկեալ կը մնայ միշտ իրմէ հզօրագոյն զօրութեան մը, որ Օրէնքն է, այսինքն մարմինին իշեանութիւնը, երբ գեռ ծչմարտութեան հաւատքը չէ լուսաւորած զինքը: Քրիստոնեան, լուսաւորուելէն ետքն ալ, Շնորհքը իր մէջ ծագելէն եւ զայն իր անշէջ պահելէն ետքն ալ, սակայն, մէկ անդամէն եւ բոլորովին զերծ չի մնար անշուշտ խաւարին ճնշող ազգեցութիւններէն. Աստուծոյ թէ մեղքին ծառայելու հարցումը բաւական ատեն կը պահէ զինքը երկուանքի մէջ. հաւատքին արդարացուցիչ ազդուութեան մասին երբեմն պատրանքներ կը կազմուին իր մէջ՝ մեղքին հետեւանքները կշոել չկարենալու աստիճան: Եւ սակայն, երկուանքը կը փարատի հետզհետէ, քանի հաւատացեալը աւելի գիտակցութեամբ անդրադառնայ իր նախկին տիրոջ ըրած ծառայութենէն իրեն եկած մահացուցիչ ազգեցութեանց վրայ, եւ քանի տեսնէ եւ սոուգէ թէ իր նոր տիրոջ մատուցած իր ծառայութիւնը որչափ կենարար եւ փրկաւէտ է իրեն համար:

Այսպէս, թէեւ երկու պարագային եւս ենթարկումի եւ հետեւաբար ծառայութեան վրայ է խնդիրը, բայց պարզ է թէ առաջին պարագային մէջ, այսինքն մեղքին ներքեւ՝ գերութիւն է այդ ծառայութիւնը, քանի որ դէպի յոսին կը տանի ան եւ կընկճէ հոգին, իսկ երկրորդ պարագային՝ աշխատանքի եւ բարոյական շինութեան գործ է կատարուածը, որ կը զօրացնէ բարոյականը: Երկու պարագաներուն մէջ ալ մարմինն է ծառայութեան գործիքը. անով է որ մարդ կը փլցնէ իր հոգին, ենթարկուելով անոր իշխանութեան. անով է որ կը բարձրացնէ զայն, երբ կրնայ ենթարկել զայն իրեն: Մեղքէ տարուած մարդուն ճեռքին մէջ իր մարմինին անդամները զինք են պղծութեան եւ անօրէնութեան, իսկ շնորհքէն սրբուածին համար՝ զինքը սուրբ գործերու կատարման, արդարութեան եւ յաւիտենական կեանքի ստացման: Ասով է որ կը բացատրուի կրօնական առողջ բարոյականի ազգեցութեան տակ արդիւնագործուած ընկերային եւ քաղաքակրթական կեանքը, որուն տիրուր հակապատկերը միայն կը ներկայացնէ սոորին կիրքերէ եւ անբարոյ սկզբունքներէ քայլքայուած անհատական եւ ընկերային կեանքերու տեսարանը: Անհերքելի է առաքելական պատգամը. «Թոշակ մեղած մահ է. իսկ շնորհքն Աստուծոյ՝ կեանք յաւիտենից»:

Թորգում Պտր. Գուշակեան

ԽՈՆԱՐՀՈՒԹԵԱՆ ԻՄԱՑՈՒՄԸ

«Ով որ իր անձը կը բարձրացնէ՝ պիտի խոնարհի,
իսկ ով որ իր անձը կը խոնարհեցնէ՝ պիտի բարձրանայ»
(Ղլ 14.11)

Դուկաս, աւետարանագիր ճշմարտապատռմ հեղինակը, գեղեցկօրէն ներկայացուցած է մեզի այն առիթը՝ երբ Յիսուս յայտնած էր վերոյիշեալ յաւիտենական ճշմարտութիւնը:

Ան կը պատմէ թէ օր մը Յիսուս երբ ճաշի հրաւիրուած էր փարիսեցի մը տունը, կը նկատէ թէ ինչպէս ժամանող հիւրերը կը ջանային սեղանին պատուոյ՝ վերի աթոռները գրաւել: Ան պատկերաւոր առակով մը կ'ուսուցանէ անոնց, թէ երբ խնճոյքի մը հրաւիրուին, պատուոյ աթոռները չգրաւեն, որովհետեւ երբ իրենցմէ պատուաւոր հիւրեր ժամանեն, հիւրընկալը պիտի ստիպուի սեղանին վարի աթոռներուն վրայ տեղաւորել զանոնք. այն ատեն ամօթով պիտի մնան անոնք: Հնդհակառակը եթէ սկիզբէն վարի խոնարհ աթոռները գրաւեն ու ապա հիւրընկալին կողմէ հրաւիրուին սեղանին պատուոյ վերին աթոռներուն, իրենց խոնարհ այդ կեցուածքով պատուուած անձերը պիտի հանդիսանան ներկաներուն մէջ:

Յիսուս վերոնշեալ առակով ցցուն կը դարձնէ մարդկային նկարագրի յոռի երեսներէն մէկը՝ հպարտութիւնը: Ան ցոյց կու տայ թէ հպարտ եսը քանդիչ ուժը կը դառնայ ենթակայ անհատին ու զայն նուաստացումի կ'առաջնորդէ: Սողոմոն հմաստուն արդարացիօրէն դիտել կու տայ թէ հպարտութիւնը իրեն հետ կը բերէ կոտորած եւ աւեր (Առ 16.18), իսկ Պօղոս Առաքեալ, աւելի ուժեղ տողով մը կ'ըսէ. «Տէրը հակառակ է ամբարտաւաններուն, մինչդեռ շնորհէ կու տայ խոնարհներուն» (Յկ 4.6):

Կոչունքի առակին մէջ հպարտութեան քանդիչ ուժին դիմաց պատկերացուած է մեծութեան, բարձրացումի առաջնորդող առաքինութիւնը՝ խոնարհութիւնը: Արդարեւ, դարձուցէք մարդկութեան պատմութեան էջերը ու պիտի տեսնէք թէ մեծ մարդիկ, մեծ առաջնորդներ, մեծ գիտնականներ բոլորն ալ խոնարհ սիրտ մը ունեցած են: Հոս կ'արժէ յիշել մեր հայրապետներէն Օձնեցիի խոնարհութեան ոգին: Արաք խալիֆայի մը հետ տեսակցութեան ընթացքին, երբ խալիֆան դիտել կու տայ Օձնեցի Կաթողիկոսին թէ իր այնքան փառաւոր կերպով պճնուիլը դէմ է քրիստոնէավայել ապրելակերպի պարզ սկզբունքին, վերջինը, ներկայ

եղող պալատականները դուրս հանել տալէ ետք, երբ կը մերկանայ իր ճոխ հանդերձանքէն ու արար խալիֆային ցոյց կու տայ մորթին վրայէն հագած մագէ Հիւսոււած կոչտ զգեստը, խալիֆան իր տես Հայոց կաթողիկոսի խոնարհութեան, աւելի եւս կը մեծարէ ու կը պատուէ զայն, որովհետեւ ան թէեւ իր արտաքինով հպարտ կ'երեւէր, բայց ներքնապէս ունէր խոնարհ սիրտ մը:

Խոնարհութիւնը նոր իմաստ ու արժէք ստացաւ քրիստոնէական վարդապետութեամբ: Քրիստոս իր անձին օրինակով յեղաշրջեց խոնարհութեան մասին մինչեւ այն ատեն գոյութիւն ունեցած սիսալ կարծիքները: Ան խոնարհեցուց իր անձը աստուածութենէն, աշխարհ եկաւ փրկելու համար ինկած մարդկութիւնը. իր այդ ծառայութեան մէջ (ծառայութիւն մը՝ որ արտայայտութիւնն էր Գերագոյն Սիրոյ), ան խոնարհեցուց իր եսը ու լուաց աշակերտներուն ոտքերը: Յիսուս չստորնացաւ իր այդ արարքով. ընդհակաւակը, ոչ միայն բարձրացուցած եղաւ իր անձը, այլ նաև պատճառ՝ որ առաքեալներուն միջոցաւ քրիստոնէութիւնը տարածուի աշխարհի չորս անկիւնները: Այժմ կրնանք ըմբռնել թէ մեծութեան գաղտնիքը կը կայանայ խոնարհութեան մէջ:

Խոնարհ միտք ունեցող անձը միշտ հակամէտ է յառաջդիմելու: Ան չի գոհանար իր գիտցածով ու պարձենար՝ իր ամբարած իմաստութեամբ, այլ՝ հին մեծ իմաստասէրի մը հետ կ'ըսէ. «Մէկ բան միայն գիտեմ ու այդ ալ բան մը չգիտնալս է»:

Խոնարհ սիրտ ունեցող անձը միայն կրնայ սիրել իր նմանները: Անոնց ունեցած թերութիւններուն ու տգիտութեան համար չ'արհամարհեր անոնց անձը, ինչպէս կ'ընեն հպարտները, այլ կը զիջի իր եսը խոնարհեցնել եւ օգնել անոնց:

Խոնարհ հոգի ունեցող անձը ի վերջոյ գիտէ լուռ ու մունջ տոկալ այս աշխարհի բազմապիսի տառապանքներուն ու այդ համբերատար տառապանքի ընթացքին կերտել իր նկարագիրը:

Ուրեմն, եթէ մենք ալ կ'ուզենք մեր կեանքին մէջ բարձրանալ ու մեծ ըլլալ մեր որդեգրած ասպարէզին մէջ, պարտինք մեր եսը ձերբազատել հպարտութեան մեղքէն ու մեր Փոկչին՝ Աստուածորդիին նման խոնարհի գետնալ, որովհետեւ «Աստուծոյ հզօր ձեռքին տակ խոնարհեցէք, որպէսզի երբ յարմար ժամանակը գայ՝ ձեզ բարձրացնէ» (Ա. Պտ 5-6):

Բ.Թ.

ԾԵՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄԱՀ

1 Յիշի՛ր քն Արարչին քն երիտասարդութեան օրերին,
ֆանի դեռ չեն եկել դառնութեան օրերը,
եւ չեն հասել այն տարիները, որոնց մասին պիտի ասես.
«Դրանցից այլեւս հանոյք չեմ զգում»,
2 բանի դեռ չեն խաւարել արեգակն ու լոյսը
եւ լուսինն ու աստղերը,
ֆանի դեռ ամբերը չեն վերադարձել անձրեւից յետոյ:
3 Այն օրը տան պահապանները պիտի երերան,
պիտի կեն գօրաւոր այրերը:
Աղացողները իրենց քանալուն հետեւանքով՝
անգործութեան պիտի մատնուեն,
պիտի խաւարեն պատուհաններից նայողները,
4 պիտի փակուեն փողոցների դռները,
եւ աղօրիմի աղմուկը պիտի դադարի,
քոչունների կանչը պիտի նուալի,
եւ պիտի լոեն երգի բոլոր եղանակները:
5 Նաեւ բարձրունեներից պիտի վախենան,
եւ հարթ ճանապարհից անգամ պիտի սարսափեն:
Պիտի ծաղկի նշենին, մորեխոր պիտի ծանրանայ,
եւ կապարենին անզօր պիտի դառնայ,
քանզի մարդք գնում է դէպի իր յափտենական տունը,
եւ փողոցներում հաւաքում են նրա վրայ լացուկոծ անողները:
6 Եւ մինչ արծարի լարը կը կտրուի,
եւ կը ջարդուի ոսկեայ բաժակը,
մինչ սափորը կը փշրուի աղբիւրի ճանապարհին,
եւ կը խորտակուի ջրհորի անխւը,
7 այն ժամանակ հողը հող պիտի դառնայ՝ ինչպէս որ էր,
եւ հոգին, որ Աստուած տուել էր,
պիտի վերատին Նրա մօտ գնայ:
8 Ունայնութիւն ունայնութեանց, — ասաց Ժողովողը, —
ամենայն ինչ ունայնութիւն

(Գիրք Ժողովողի, գլուխ ԺԲ, 1-8)

Ժողովողի գրքի վերոյիշեալ հատուածը արդարօրէն բնութագր-

ուել է իբրեւ «տիսուր եւ մելամաղձոտ երգ՝ ծերութեան մասին»⁽¹⁾: Այն կազմում է մի հակադրութիւն նախորդ գլխի այն հատուածի հետ (ԺԱ 9), ուր խօսւում է երիտասարդութեան եւ նրա հետ առնչուող վայելք-ների մասին:

Այսուամենայնիւ, երիտասարդութիւնը, կեանքը վայելելու իր բոլոր առաւելութիւններով հանդերձ, վաղանցուկ է: Ծերութիւնը բնական երեւոյթ է, սակայն մարդն իր ծերութեան ժամանակ միայն չպէտք է դիմի Աստծուն, այլ նրան պէտք է յիշի իր երիտասարդութեան ժամանակ, քանզի երիտասարդութեան վայելքները քաղցր եւ իմաստալից կը լինեն միայն այն դէպքում, երբ դրանք Աստծոյ օրհնութեան եւ հսկողութեան ներքոյ կը կատարուեն: Այս իսկ պատճառով հեղինակը խրառում է երիտասարդներին՝ շեշտելով. «Յիշիր քո Արարչին քո երիտասարդութեան օրերին»:

Ժողովողի ամբողջ գրքում սա է միակ տեղը, ուր հանդիպում ենք «Արարիչ» բառին, բնագրում այն յոգնակի է՝ «արարիչներին» (իբր. բոր'նյկա): Այս յոգնակի ձեւը հարկ է նկատի ունենալ իբրեւ pluralis majestatis, այսինքն՝ թագաւորների, աւագանու յատուկ ձեւ, ինչպէս Աստծոյ անունն է՝ «Ալդննայ», «Ելոհիմ»: Ոմանք, սակայն, այս յոգնակի ձեւը նկատում են մի վրիսակ կամ էլ կարծում են, թէ այն նկատի ունի ծնողներին: Կան ոմանք էլ, որ տարբեր ձայնաւորներ դնելով բառի վրայ՝ այն կարդում են որպէս «բոր'այլյիկա», այսաեղ «բոր» նշանակում է փոս, գերեզման, որի համաձայն էլ թարգմանում են՝ «յիշիր քո գերեզմանը, ուր գնալու ես»⁽²⁾:

Երբայական աւանդութիւնն այսաեղ նկատի ունի «Արարչին», թէեւ բնագրում հանդէս եկող «Բոր'նյկա» ձեւը բացառիկ երեւոյթ է սուրբքային երայեցերէնում, սակայն դրան նոյնութեամբ հանդիպում ենք Տովքիթի գրքի երայեցերէն լեզուով յայտնաբերուած մի տեքստում (որ գալիս է ապացուցելու, թէ Տովքիթի գրքի բնագիրը եղել է երայեցերէն կամ արամերէն եւ ոչ թէ՝ յունարէն, որով մեզ հասել է): Այսաեղ (Դ 5) կարդում ենք. «Ամէն օր յիշիր քո Արարչին (բոր'նյկա)»⁽³⁾:

Կոհելէթի նկատակը չէ ողբուկոծ անել գէպի ծերութիւն եւ գէպի մահ ընթացող մարդկութեան վրայ, այլ, նկարագրելով իր վախճանին մօտեցող մարդու վիճակը, նա կոչ է անում սիրել կեանքը, վայելել երիտասարդութեան տարիները, սակայն միշտ յիշելով Արարչին, այսինքն՝ միշտ ի մտի ունենալով մեր արարած լինելու հանգամանքը եւ դրանով իսկ մեր անմիջական հաղորդակցութիւնը Աստծոյ հետ, որ ոչ թէ

կաշկանդում է մեր ազատութիւնը, այլ իմաստաւորում է մեր կեանքը: Ուրեմն նա, ով յիշում է Արարչին եւ ընդունում իր արարած լինելը, հաշտում է մարդկային սահմանափակ կեանքի օրինաչափութիւնների հետ եւ ըստ այնմ տնօրինում իր ապրելակերպը:

Ժողովողի ժԲ գլխի 2-7 համարներում նկարագրուածը վերաբերում է մարդու ծերութեան հետ առնչուող երեսոյթներին ու նրա մահուանը: Այստեղ հեղինակը այլաբանական ոճ է գործածում, որի համաձայն ծերութիւնը նման է ձմեռուայ, երբ ամպերը շարունակաբար կուտակւում են անձեւից յետոյ, երբ տիրում է անլուսին եւ անսատդ գիշերուայ համատարած խաւարը: Այդ ձմեռը շարունակական է, նրան չի յաջորդում թարմաշունչ գարունը:

Այսուհետեւ հեղինակը ծերացած մարդուն համեմատում է մի խարիսխած տան հետ: Ոչ միայն Ս. Գրքում (Ես. ԼԸ 12, Բ Կորնթ. Ե 1), այլև յունական անտիկ գրականութեան մէջ էլ մարդու մարմինը համեմատուել է մի տան հետ⁽⁴⁾: Այստեղ, մեր տեքստում, տան հետ առնչուող մանրամասնութիւնները խորհրդանշական իմաստ ունեն, թէեւ նրանց վերաբերեալ մեկնաբանութիւնները հակասական են, սակայն մէկ բան յայտնի է, որ այստեղ խօսքը գնում է ծերութեան եւ այդ առթիւ դրսեւորուող երեսոյթների մասին:

Փոխարեբական իմաստով հանդէս եկող «տան պահապանները» նկատի ունեն մարդու բազուկները, իսկ «զօրաւոր այրերը»՝ ոտքերը, «աղացողները»՝ ատամները, «պատուհաններից նայողները»՝ աչքերը, «փողոցի դռները»՝ ականջները. «աղօրիքը» բերանն է, իսկ նրա «աղմուկը»՝ մարդու ձայնը: Փողոցի դռների, այսինքն՝ ականջների, փակումով հասկանալի է դառնում հեղինակի այն ասածը, թէ թռչունների կանչը պիտի նոււզի եւ պիտի լուն երգի բոլոր եղանակները:

5-րդ համարում շարունակում է ծեր մարդու վիճակի նկարագրութիւնը, երբ նա դժուարութիւն ունի աստիճաններով վեր բարձրանալու, ինչպէս նաև վախինում է հարթ ճանապարհի վրայ անգամ քայլելու: Բայց այստեղ միանգամից մեր առջեւ պարզուում է գարնանային մի տեսարան. նշենին ծաղկում է: Այս պարագայում, սակայն, նշենու ծաղկելը նշում է ոչ թէ գարնան մօտալուտ լինելը, այլ մարդու սպիտակ մազերը՝ նման նշենու ծաղկիների սպիտակութեան:

Ծերութեան պատկերը դեռ շարունակուում է. «Մորեխը ծանրանում է», ո՞րն է սրա իմաստը: Եբայական օրէնքը արտօնում է ուտել մորեխը (Ղեւտ. ԺԱ 22), թւում է, թէ նրա ծանրանալը վերաբերում է ծե-

բերի համար նրա դժուարամարս լինելուն, սակայն եքր. սաբալ = ծանրանալ բայց երբէք չի առնչում դժուարամարսութեան հետ: Այստեղ մորեխի ծանրանալը նշում է մարդու ճկունութեան կորուսար, որովհետեւ մորեխը իր թեթեւութեամբ եւ ոստոստելու իւրայատուկ կարողութեամբ՝ խորհրդանիշն է արագաշարժութեան եւ ճկունութեան:

Նշենու եւ մորեխի հետ յիշում է նաև կապարենին (կորաք), որը մի թուփ է եւ նրա ծաղկաբողբջները ծառայում են իբրեւ համեմունք: Կապարենին կորցնում է ախորժաբեր լինելու եւ աշխուժութիւն պարգևելու իր արժէքը, երբ անզօր է դառնում բացելու ծերութեան հասած մարդու ուտելու ախորժակը:

Այս բոլորից յետոյ «մարդը գնում է իր յաւիտենական տունը»: «Յաւիտենական տունը» գերեզմանն է, ինչպէս կարդում ենք Սաղմոս ՀՀ 12 համարում. «Նրանց գերեզմանը իրենց յաւիտենական տունը պիտի լինի եւ սերնդից սերունդ իրենց օթեւանը»: Այն նաև «յաւիտենական հանգրուանն» է (Տովեթ Գ 6): Նոյն արտայայտութանը հանդիպում ենք նաև հելենիստական շրջանի մահագրութիւներում⁽⁵⁾:

Ծերութեան վիճակը եւ մարդու ընթացքը դէպի իր վերջին հանգրուանը նկարագրելուց յետոյ հեղինակը արտայայտում է մահուան մասին, օգտագործուած պատկերները այլաբանական իմաստ չունեն, այլ նրանք ուղղակիորէն առնչում են մահուան հետ, թէեւ այս մասին տրուել են նաև այլ բացարութիւններ:

Առաջին պատկերը արծաթեայ լարն է: Սա կեանքի թելն է, որը, ըստ յունական դիցաբանութեան, մինչ մարդ մանում ու երկարացնում է, գալիս է օրհասը եւ կտրում այն⁽⁶⁾: Այս մասին Եսայի մարգարէի գըքում էլ ակնարկութիւն կայ. «Իմ հոգին ինձնից ահա ուր որ է պիտի անջատուի, ինչպէս ջուլհակի ոստայնը, որ մօտ է կտրուելու» (ԼՀ 12):

Երկրորդ պատկերը ոսկեայ բաժակն է: Այն թարգմանուել է նաև ոսկեայ լապտեր, որովհետեւ եքր. գուլահ նշանակում է գնդաձեւ մի առարկայ կամ ձէք պահելու աման, ինչպէս նաև՝ միծ բաժակ: Այստեղ հնարաւոր կը լինի երկու ձեւով հասկանալ հեղինակի միտքը. այն, որ արծաթեայ լարի կտրուելով՝ ընկնում-չարդում է ոսկեայ լապտերը, կամ էլ՝ խրախճանքների ու վայելքների ոսկեայ բաժակը ջարդում է, որովհետեւ ծեր մարդն այլեւս հաճոյք չի առնում դրանցից:

Երրորդը՝ ջրի սափորն է: Ջուրը կամ աղբիւրը խորհրդանիշն է կեանքի, եթէ սափորը փշորի՝ կարելի չի լինի բաժին ստանալ կեանքի աղբիւրից:

Զորբորդը՝ ջրհորի ճախարակի անիւն է, որը մուտք է գործել Պաղեստինում ն.թ. 3-րդ դարում⁷⁾: Դրա խորտակումով նրանից կախուած կաւէ սափորը բախուելով ջրհորի պատերին՝ ջարդուփշուր է լինում: Այս պատկերն ինքնին հասկանալի է:

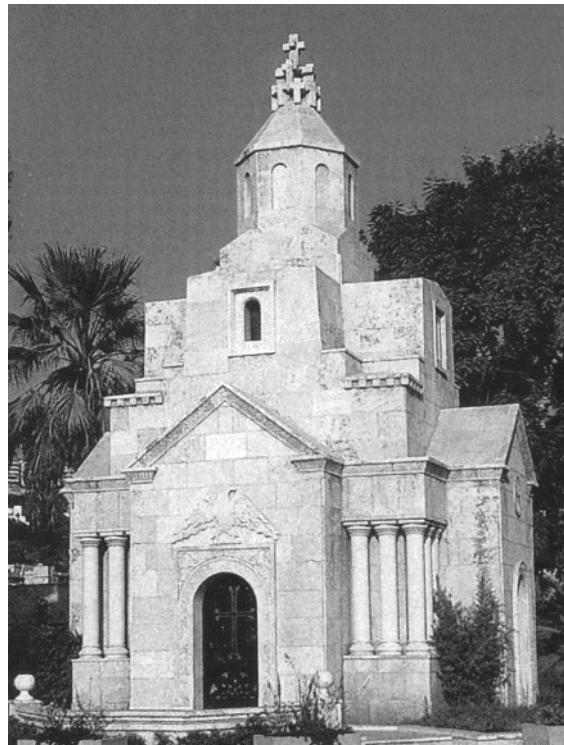
Վերջում հեղինակը մարդու մահը բնութագրում է իբրեւ նրա հոգու ու մարմնի միմեանցից անջատում: Մարմինը, հիմնուելով Ծննդոց Գ 19-ի վրայ, հող է դառնում, քանի որ հողից է առնուած, իսկ հոգին, դարձեալ նկատի առնելով Ծննդոց Գիրքը (Բ 7), դառնում է իր տուիչի՝ Աստծու մօտ: Կոհելէթը նկատի չունի հոգու անմահութիւնը: Նա կասկածում է դրա գոյութեանը (Գ 21): Այստեղ հոգին պարզապէս մարդու կենդանութեան շունչն է, որ Աստուած փչել է նրա ոռւնգերից, որ փոխ է տրուած մարդուն. դրա իսկական սեփականատէրը Աստուած է (Իմաստ. ԺԵ 16): Կենդանութեան շնչի վերադարձը դէպի Աստուած յենւում է Սաղմոս ՃԳ 29-րդ համարի վրայ. «Եթէ հանես նրանցից հոգին՝ նրանք կը մահանան եւ հող կը դառնան, իսկ երբ ուղարկես քո հոգին՝ նրանք կը կենդանանան, եւ այդպիսով կը նորոգես երկրի երեսը»: Հստ Կոհելէթի՝ Աստծու տուած կենդանութեան շունչը միեւնոյն է բոլոր կենդանի էակների համար: «Նոյն դիպուածն է պահուած թէ՛ մարդու որդիների եւ թէ՛ անասունների համար: Ինչպէս մէկի մահն է, նոյնպէս եւ՝ միւսի մահը՝ եւ բոլորի մէջ նոյն շունչը կայ. մարդը առաւելութիւն չունի անասունից, քանի որ ամէն ինչ ունայնութիւն է: Ամէն բան նոյն տեղն է գնում, ամէն ինչ հողից է, եւ ամէն ինչ հող է դառնում: Եւ ո՞վ գիտէ, թէ մարդկանց որդիների հոգիները վեր են բարձրանում, իսկ անասունների որդիներն էլ ցած, դէպի գետին են իջնում» (Գ 19-21):

Վերջում, հեղինակի կամ հաւանաբար մի ինչ-որ խմբագրի կողմից արձակում է մեզի ծանօթ վճիռը. «Ունայնութիւն ունայնութեանց...»: Մարդկային կեանքի հիմնական բոլոր երեսները, դառնութիւններն ու քաղցրութիւնները նկարագրելուց եւ դրանց մասին խորհրդածելուց յետոյ, երբ դէմ յանդիման ենք գտնուում մարդու մելամաղձոտ ծերութեանն ու անխուսափելի մահուանը, երբ յօյսն անգամ չկայ տարբեր ձեւով շարունակելու գոյութիւնը կամ յարութիւն առնելու, ուրիշ ի՞նչ կը մնայ ասելու, եթէ ոչ՝ ունայնութիւն ունայնութեանց, ամենայն ինչ ունայնութիւն է:

Յակոբ Արք. Գլուխան

Ծանօթագրութիւններ

1. L. A. Schökel, *Eclesiastés*, Madrid 1974, էջ 66:
2. J. Vilchez, *Eclesiastés o Qohélet*, Estela 1994, էջ 403, E. Glasser, *Le procès du bonheur par Qohélet*, Paris 1970, էջ 165:
3. G. Ravasi, *Qohélet*, Bogota (Colombia) 1991, էջ 235-236:
4. R. Michaud, *Qohelet y el helenismo*, Navarra 1988, էջ 254:
5. Daniel Doré, *Eclesiastés y Eclesiástico*, Estella 1997, էջ 39:
6. W. Vollmet, *Mythologie aller Nationen*, Stuttgart 1836, էջ 1291:
7. Այս մէկը կարեւոր է որոշելու համար Ժողովողի զրբի
զրիառման բուականը:

ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ

Երկրի մը Սահմանադրութիւնը այն իրաւական վաւերագիրն է որուն իշխանութիւնը կը գերազանցէ երկրի բոլոր օրէնքներուն եւ կառավարող մարմիններուն։ 1776-ին երր Ամերիկայի միացեալ 13 նահանգները իրենց անկախութիւնը առին Անգլիայէն, սահմանադրութիւն մը պատրաստեցին որպէսզի ամրապնդեն իրենց նոր ձեռք բերած իրաւունքները։ Նախաբանին մէջ կը կարդանք ինչու համար ասքայլը կարեւոր էր։ Անշուշտ ստեղծելու կատարեալ միութիւն, հաստատելու արդարութիւն եւ ներքին խաղաղութիւն եւ նաեւ ապահովելու ազատութեան բարիքները։

1789-ին միեւնոյն ձեռով Ֆրանսայի յեղափոխութենէն ետք, նոր կառավարութեան առաջին գործերէն մէջը եղաւ սահմանադրութիւն մը պատրաստել որ կը ներառէ մարդկանց եւ քաղաքացիական իրաւունքներու հոչակագիր մը ամրապնդելու համար այն իրաւունքները եւ ազատութիւնները որ ժողովուրդը ձեռք բերաւ թագաւորը տապակելով։

Արդի պատմութեան մէջ այս 2 դէպքերը արմատն են որուն վրայ հիմնուած են այն բոլոր պատառութիւնները որ մենք կը վայելենք այսօր արեւմուտքի մէջ։ Վերջին 200 տարիներու ընթացքին որքան փոխուած է աշխարհը, որքան ազատութիւններ ունինք այսօր որ մարդիկ 300 տարիներ առաջ չունէին, ազատ ենք մտածելու, երթալու, գալու, գրելու, արտայայտուելու, հագուելու եւ մանաւանդ Աստուած պաշտելու։

Այս երկու պարագաները առաջին օրինակները չեն աշխարհի վրայ, մարդ արարածը ամէն անգամ որ կաշկանդուած է, ազատութեան ձգտած է։ Քրիստոսի գալէն առաջ հրեայ ժողովուրդի զաւակները նման պարագայի մէջ կը գտնուէին, հռոմէական կայսրին լուծին տակ էին, ծանր տուրքերու ենթարկուած, գերի տարուած, անհամբեր կը սպասէին այն Մեսիային որ պիտի գար եւ զիրենք ազատէր, Հին Կոտակարանի խոստումին համաձայն։

Նոր Կոտակարանին մէջ Քրիստոս շատ անգամ ազատութեան մասին կը խօսի, բայց որեւէ մէկ տեղ Յիսուս չըսեր. Ես եկայ գերիները իրենց տէրերուն ձեռքէն ազատելու, կամ չըսեր ես եկայ ձեզ մաքսաւորներէն եւ տուրք վճարելու պարտականութենէն ազատելու. բայց ի՞նչ կըսէ Յիսուս։ ԱԻԵՏԱՐԱՆ ՀԱՎՀԱՆՆԵԼԻ 8.31. «Եթէ իմ խօսքիս մէջ մնաք, ճշմարտապէս իմ աշակերտներս կըլլաք ու ճշմարտու-

թիւնը պիտի գիտնաք, եւ այդ ճշմարտութիւնը պիտի ազատէ ձեզ»:

Ահաւասիկ ճշմարտութիւնը. Յիսուս աշխարհ եկաւ, խաչին վրայ մեռաւ մեր մեղքերուն համար, որպէսզի մենք յաւիտենական կեանք ունենանք: Հոս յեղափոխութիւն չկայ, հոս յեղաշրջում չկայ, պատերազմ չկայ: Այս ճշմարտութեան պատճառաւ քրիստոնէութեան մասին կ'լսեն ազատութեան կրօնքը: Ուրիշ կրօնքներու մէջ անձը յաւիտենականութեան արժանանալու համար պէտք է շարք մը պարտականութիւններու ենթարկուի, օրինակի համար. օրը մի քանի անգամ աղօթել, ուխտի երթալ... եւայլն: Հին Կտակարանին մէջ ալ եթէ տարուան ընթացքին մէկը մեղք գործէր, պէտք էր տաճար երթար եւ գառնուկ մը զոհ մատոցանէր, այդ անմեղ գառնուկին արիւնը մեղքերը կը սրբէր: Քրիստոս խաչին վրայ, այդ անմեղ գառնուկին պէս կեանքը զոհեց եւ իր վրայ առաւ ոչ միայն այս ատեն ապրող մարդոց մեղքերը հապա բոլոր գալիք մարդոց:

Այս ճշմարտութիւնը ամփոփուած է Մատթէոսի աւետարանի առաջին գլխուն մէջ, ուր կը կարդանք. «Ան պիտի ծնանի որդի մը, եւ անոր անունը Յիսուս պիտի կոչես, քանի որ ա՛ն պիտի փրկէ իր ժողովուրդը իրենց մեղքերէն»: Ասիկա ճշմարտութիւնն է, Յիսուս մեղի մեղքերէ ազատութիւն առուած: Ինչպէս կը տեսնենք, այս տարբեր տեսսակի ազատութիւն է քան այն ազատութիւնները, որոնց համար մարդկութիւնը պատմութեան մէջ պայքարած է: Մանաւանդ Քրիստոսի մօտեցումն ալ տարբեր է. կը կրկնեմ, հոս յեղափոխութիւն չկայ, Աստուածաշունչը կ'ըսէ, թէ Յիսուս օրէնքը չի ջնջեց, չի կործանեց, բայց օրէնքը կատարեց: Այս տարբերութիւնը կարեւոր է, որովհետեւ օրէնքը կատարելով Քրիստոս նոր ազատութիւններ չստեղծեց, յաւիտենական կեանքի կողքին վերահաստատեց այն ազատութիւնները, որոնք աստուածաշունչի մէջ կը գտնուէին սկիզբէն ի վեր: Այս ազատութիւնները կրնանք 4 խումբի բաժնել.

Առաջինը մարդուն տրուած ազատ կամքն է, կամ ընտրութեան ազատութիւնը: Ազատ կամքը մարդուն Հիմնական ձեւի ազատութիւնն է: Ազատ կամքը միակ ազատութիւնն է որ մարդ արարած կրնայ ամբողջական ձեւով վայելել այս աշխարհի վրայ: Բոլոր միւս ազատութիւնները սահմաններ ունին: Արտաքսման կիրակիէն օրինակ մը՝ Ծննդոյէն քաղելով. ամէն Առաւաօտ երբ Ադամ եւ Եւա կ'արթննային, ազատութիւնը ունէին Աստուծոյ հնազանդելու կամ Աստուծոյ չհնազանդելու: Սատանան բացատրեց Եւային ինչ պիտի պատահէր եթէ արգիլուած պտուղը ուտէր, բայց անոր չստիպեց որ ուտէ: Սատանան այդ իշխա-

Նութիւնը չունէր, Եւա ազատ կամքով կերաւ: Առւրբ Յովհաննէս Ոսկերեան կ'ըսէ. «Զարը չի կրնար վնասել մարդուն եթէ մարդ չվնասէ ինքինքին»: Աստուծոյ խօսքին մէջ յաճախ կը տեսնենք որ մարդը իր սեփական ճակատագիրը կ'որոշէ: Երկրորդ Օրինաց գիրքին 30-րդ գլխուն 15-19 համարներուն մէջ Տէրը կ'ըսէ. «Նայէ ես այսօր կեանքն ու բարին, չարն ու մահը քու առջեւդ դրի, բարին ընտրէ որպէսզի ապրիս եւ շատնաս»: Շատերը չհաւատացին սխալ ընտրութիւն ըրին, բայց շատերը շիտակը ընտրեցին: Այսօր մարդիկ ինքինքնին “աթէիստ” կը կոչեն, ընտրած են հաւատալ որ Աստուծած գոյութիւն չունի, այս ալ ազատ կամք է, Աստուծած չի ստիպեր որեւէ մէկու իր զաւակը ըլլալու: Բայց իր զաւակներուն հետեւեալը կ'ըսէ. «Ուստի հաստատո՛ւն կեցէք այն ազատութեամբ՝ որով Քրիստոս ազատեց մեզ, եւ դարձեալ ստրկութեան լուծին տակ մի՛ կաշկանդուիք» Գղ 5.1: Մինչեւ կեանքին վերջին շունչը հաւատացեալը կը պահէ իր ազատ կամքը:

Անոնք որ կ'ընտրեն հաւատալ՝ յաւելեալ ազատութիւն մը կ'ունենան. Գաղատացիս 4.7 «քանի որ դուք որդիներ էք, Աստուծած ձեր սիրտերուն մէջ դրկեց իր Որդիին Հոգին, որ կ'աղաղակէ. Աբբա՛, Հա՛յր»: Հետեւաբար ա՛լ ստրուկ չես, հապա՞ որդի, ու եթէ որդի, ուրեմն՝ Աստուծոյ ժառանգորդը Քրիստոսի միջոցով: Հոս կարգավիճակի փոփոխութիւն կայ կարգավիճակի բարցրաձում, ծառայէն որդիի:

Աստուծոյ զաւակ ըլլալը մարդուն կարգ մը հրաշալի առանձնաշնորհումներ կը պարգեւէ.

1- Ապահովութիւն. ստրուկը միշտ վախի մէջ կ'ապրի, վախ որ սխալ բան ընէ եւ պատճուի, գործէն դուրս գրուի: Զաւակը երբ վախ ունենայ հօրը կը դիմէ ապահով զգալու համար: Հո 8.15 «քանի որ դուք չաստացաք ստրկութեան հոգին՝ դարձեալ վախնալու համար, հապա ստացաք որդեգրութեան Հոգին, որուն միջոցով կը գոչենք. Աբբա՛, Հա՛յր»:

2- Իշխանութիւն. ծառան իշխանութիւն չունի. Կ'ընէ ինչ որ իրեն ըսուի, Աստուծոյ զաւակները իշխանութիւն ունին մեղքին վրայ, սատանային վրայ, որովհետեւ գիտեն թէ Աստուծած յաղթեց աշխարհին:

3- Աստուծոյ զաւակները ազատութիւն ունին անձնական յարաբերութիւն ունենալու Աստուծոյ հետ:

4- Աստուծոյ զաւակները իր ժառանգորդներն են. Հո 8.17 «ու եթէ զաւակներ՝ ուրեմն ժառանգորդներ, Աստուծոյ ժառանգորդներ եւ Քրիստոսի ժառանգակիցներ»:

Այս համարը կը շարունակէ ըսելով՝ «որպէսզի եթէ չարչարուինք

իրեն հետ, նաեւ փառաւորուինք իրեն հետ»։ Հոս կը տեսնենք թէ հաւատացեալը հոգեկան ազատութիւն ունի։ Իսկ այս հոգեկան ազատութիւնը մարդուն խաղաղութիւն կու տայ որ գերազանց է հասկացողութենէ։ Պիտի պատահի որ ունենանք գժուարութիւններ, փորձութիւններ եւ փորձանքներ. այն պահուն Աստուծոյ շնորհքը բաւարար է։ Որովհետեւ հոգեկան ազատութիւն ունէին Պօղոս եւ Շիղա Հռոմէական բանտին մէջ, կրնային երգել եւ Տէրը Փառաւորել։

Վերջապէս շատեր կը մտածեն թե ազատ ըլլալ կը նշանակէ ուզած բանդ ընել ուզած պահուդ բայց իսկական ազատութիւնը ճիշտ բանը ընել է։ Մենք ազատ ենք հնազանդ ըլլալու։ Ազատ ենք Աստուծոյ կամքը կատարելու։

Օր մը մարդ մը կը մօտենայ Մարթէն Լուտերի եւ կը հարցնէ, թէ ինչպէ՞ս կրնայ ծառայել Աստուծոյ։ Լուտեր մարդուն կը հարցնէ թէ ի՞նչ է իր արհեստը, մարդը կը պատասխանէ. Կօշկակար, ուրեմն — կ'ըսէ Լուտեր — լաւ, որակաւոր կօշիկներ շինէ եւ զանոնք արդար գինով ծախէ։ Աստուած ամէն մէկս կը ճանչնայ, մեզի պատահմամբ չէ որ հոս դրած է եւ պէտք չունինք աշխարհի միւս կողմը երթալու որ բարիք ընենք։ Մեր ազատութիւնը լաւագոյն ձեւով գործածած կ'ըլանք, երբ մեր ամէն խօսքով եւ ամէն գործի մէջ տէրը փառաւորուի։

Նանիա Փիլիպոսեան

ՄԵԾՆ ՆԵՐՍԻՍ ԵՒ ՀԱՅ

ՎԱՆԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ամենէն առաջ ըստնք թէ մենակեցութիւնը վանքերու հետ ալ իր գոյութիւնը շարունակեց եւ զանազան փոփոխութիւններով յարատեւեց մինչեւ ժթ դարու կէսը: Մեծն ներսէս Դ դարուն Հայ եկեղեցիի այն ներկայացուցիչն է, որ մենակեցութեան որոշ կազմակերպութիւն մը տուաւ, եւ զայն հասարակաց կեանքի մը վերածեց, հետեւելով հետեւեալ սկզբունքին. «Աստուծոյ մշակ ըլլալու գործը աւելի լաւ է քան թէ անապատի մէջ ապրուած մենութիւնը»:

Մեծն ներսէս Յուսիկ Կաթողիկոսի թոռն էր եւ որդին՝ Աթանագինէի ու Բամբիշի: Ան պէտք է ծնած ըլլայ շ. 334 թուին: Իր երիտասարդութեան միջոցին, ան զրկուեցաւ Կապալովկեան Կեսարիա, հոն հիմնապէս սորվելու համար քրիստոնէա-աստուածաբանական գիտութիւնները՝ օտար գիտնականներու ձեռքին տակ: Այս շըջանին է որ Ս. Բարսեղի վանական ու գիտական գործունէութիւնը մեծապէս ազդած է իր վրայ: Վերադառնալով իր ծննդավայրը, ան ժողովուրդի բոլոր դասակարգերուն կողմէ միաձայն Կաթողիկոս կընտրուի: Ներսէս չի համակերպիր ժողովուրդի փափաքին, ինքզինք կը ձաղէի եւ իրեն մեղքեր կը վերագրէ, զոր չէր գործած, բայց անօգուտա...: Հնտրութենէն վերջ, հին սովորութեան համաձայն, շըեղ հանդիսաւորութեամբ Կեսարիա կը զրկուի եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնը ընդունելու Կապալովկիոյ Եւսեբիոս եպիսկոպոսէն: Այն ատեն Բարսեղ քահանայ էր արդէն եւ կը վայելէր մեծ համբաւ մը իր վանքերուն ու բարեգործական հաստատութիւններուն չնորհիւ: Փաւստոսի քով յիշուած աղաւնիի աւանդութիւնը այս երկու անձնաւորութեանց յարաբերութեան ձեւն ու եղանակը կը բնորոշէ:

Եւ մեծ հրաշք մը տեղի ունեցաւ, որովհետեւ նիշդ երբ որ եկեղեցի մտան, սպիտակ աղաւնի մը, բոլոր բահանաներու ու բազմաթիւ ժողովուրդին առշեւ, եկաւ նստաւ սեղանին վրայ: Երբ Եւսեբիոս արքեպիսկոպոսապետը եւ անոր հետ երեցները ներս մտան, որոնց մէջ նաև սուրբ Երիցապետ մը՝ Բարսիլիոս անունով, աղաւնին սեղանէն բուաւ ու եկաւ նստաւ անոր վրայ եւ երկար ժամանակ մնաց, իսկ երբ հասաւ այն ժամը, երբ ուզեցին Ներսէսը ձեռնադրել, աղաւնին սուրբ Բարսեղի վրայէն բուաւ ու եկաւ նստաւ Ներսէսի գլխուն (Փաւստոս Բիւզանդ, Դ. Դ.):

Այսպէս ալ կապը խոր կ' ըլլայ: Ներսէս Հայոց մէջ կը ներմուծէ Բարսեղի վանական ու բարեգործական հաստատութիւնները: Այս նպատակով, 362-363ին եկեղ. ժողով մը կը գումարէ Աշտիշատի մէջ, ուր Հայ Եկեղեցին վերակազմուեցաւ: Առաքելական կանոնները ընդունուեցան իրենց այն ժամանակի ձեւով, խմբագրուեցաւ կանոններու շարք մը՝ Հեթանոսական բարքերն ու սովորութիւնները ընդմիշտ ջնջելու համար, արգիլուեցաւ ձայնարկու կոյսերով եւ աշխատող կիներով մեռելակոծը, եւ փոխանակուեցաւ Փրկիչի երկրորդ Գալստեան իրականալիք մեռելներու յարութեան գաղափարով. արգիլուեցաւ մերձաւոր ազգականներու հետ ամուսնութիւնը, եւն.: Ամենուրեք պէտք է հաստատուէին աղքատանոցներ, հիւրանոցներ, հիւանդանոցներ, ուրկանոցներ, որբանոցներ, եւ այլինանոցներ:

Վախճանեցաւ 373ին: Իր մահէն առաջ ան, արանց վանքերուն կողքին, նաեւ կուսանոցներ ալ հիմնեց, զորս ապահովութեան համար շրջապատել տուաւ ամուր պարիսպներով:

Մեծն Ներսէս վանականներու Հայր էր, ոչ թէ պարզապէս ժամանակաբրական առաւելութեամբ, այլ իր որակով: Իր «Հայրութիւնը» կուգայ մանաւանդ ուրիշները նոյն ճամբուն մէջ առաջացած տեսնելու իր տեսչէն: Իրեն համար, իր կոչումը պատուար մը չէ՝ կեանքին վտանգներուն դէմ կանգնեցուած, ոչ ալ իրականութենէն մտածուած փախուստ մը: Ան կը փորձէ անոր չարիքներէն անդին անցնիլ, զսպել անոր հետեւանքները եւ անոր փորձառութիւնը հաւաքականութեան հետ բաժնել:

Ներսէս վերջ վանքեր հաստատած մեղի ամենէն աւելի ծանօթ անձնաւորութիւնն է Եպիփան Յոյնը, որ արդէն յիշեցինք: Մամբրէի միանձնանոցին մէջ կը գտնուէին ըստ Փաւստոսի շատեր, որոնք ուրիշ սնունդ վայելած չէին՝ բայց եթէ խոտ եւ ջուր, չէին գիտեր նոյնիսկ թէ գինին ի՞նչ համ ունի: Ուրիշ կարեւոր անձնաւորութիւն մըն է Գինդ կոչուած վարդապետը, որ ըստ Դ դպրութեան 10-16 գլուխներու յաւելուածի հեղինակին, Դ դարու վերջի բոլոր Հայ վանքերուն վերակացուն ու մենակեացներու եւ անապատականներու առաջնորդը եւ ուսուցիչը կը սեպուի: Ան կը բնակէր Եփրատի վրայ Ոսկիք կոչուած տեղը, ուր նաեւ Գրիգոր Լուսաւորիչ ճգնաւորական կեանք վարած պէտք է ըլլայ:

Ազգագրական եւ ուրիշ պատճառներ արգելք եղան՝ որ Քրիստոնէութիւնը շուտ տարածուի Հայոց մէջ: Գիտենք թէ ինչպէս Հայ ժողովուրդը հեթանոսական սովորութիւնները մոլեւանդութեամբ կը պահէր: Վանականութիւնը մասսամբ կրցաւ հարթել այդ դժուարութիւնները.

վանականները շատ հեռաւոր հեթանոս վայրերու մէջ շրջեցան, եւ այն-տեղ բազմաթիւ մարդեր կեանքի գիտակցութեան ու ճշմարտութեան ճամբուն բերին: Նոյն շրջանին արդիւնաւէտ վաստակներէն մէկն ալ գպրոցներու հաստատութիւնն է: Ոսկեղարու ոսկեղենիկ գրականութեան հիմնադիրներ Սահակ եւ Մեսրոպ հոն ընդունեցին իրենց դաստիարակութիւնը, եւ հայ տառերու գիւտն ալ անուղղակիօրէն անոնց կը պարտինք:

Թամար Տասնապետեան

ԱՐՄԱԹԵՆ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄ

Երանաշնորհ Բարգէն Աթոռակից Կաթողիկոս,
Եղիշէ Դուրեան և Թորգոմ Գուշակեան Պատրիարքներ
(1921-1939)

ՆԱԽՈՐԴՈՂ ՇՐՋԱՆԸ

Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան ամենաբեղուն շրջանը կարելի է համարել երկու տասնամեակ տեսող երջանիկ տարիները, երբ Արմաշի սերունդէն երեք կարկառուն հոգեւորականներ, ուսուցիչ եւ աշակերտ՝ Եղիշէ Դուրեան, Բարգէն Կիւլէսէրեան եւ Թորգոմ Գուշակեան արքեպիսկոպոսները, որոնք փառաւորեցին Ս. Աթոռը՝ Արմաշէն Երուսաղէմ գալով ի հետեւանս հայոց դէմ կատարուած մեծ ոճիրին:

Նախապէս, Յարութիւն Վեհապետեան Պատրիարքի 25 տարիներուն (1885-1910) աչքառու կը դառնար Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնը եւ Ժառանգաւորաց Վարժարանը ուրկէ անցեր էին 250 աշակերտներ, որոնցմէ 35ը կատարած էին իրենց ուխտը հոգեւորական դառնալու Երուսաղէմի, Սիսի, եւ Արմաշի մէջ: Վեհապետեան Պատրիարքի ձեռքով օծուած էին ակնառու բարձրաստիճան հոգեւորականներ որոնցմէ յետագային յայտնի դարձան՝ Պետրոս Կաթողիկոս Սարածեան, Մեսրոպ Պատրիարք Նշանեան, եպիսկոպոսներ՝ Վարդան Գասպարեան, Եղիշէ Զիլինկիրեան, Մատթէոս Գայրըգեան, Սմբատ Գազագեան եւ Գէորգ Վարդապետ Ճանազեան:

Վեհապետեանի վախճանումէն ետք սակայն նոյն թափը չմնաց, եւ ինչպէս վանքին ընդհանուր կացութիւնը, նոյնպէս նաեւ Ժառանգաւորաց Վարժարանը քայլայուեցան Համաշխարհային առաջին պատերազմի եւ Թուրքիոյ հայ եկեղեցական կերպոններու նկատմամբ բռնադատիչ եւ քանչիր միջամտութեանց հետեւանքով: Վանքն ու Ժառանգաւորացը ինքզինքնին գտան միայն տասնամեակ մը ետք՝ նորընտիր Եղիշէ Պատրիարքի (1921-1930) եւ իր աշակերտին ու յաջորդին՝ Թորգոմ Պատրիարքի (1931-1939) շրջաններուն:

ԱՐՄԱԹԵՆ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄ

Կիլիկիոյ Տ. Տ. Սահակ Բ. Կաթողիկոս 1916ին Սիսէն արտաքսուելով բռնի որպէս Կաթողիկոս-Պատրիարք նշանակուելով թուրք պետութեան կողմէ Երուսաղէմ մեկնեցաւ, անշուշտ թրքատիպ տրամաբանութեամբ

ու Հայ Եկեղեցւոյ Կ. Պոլսոյ, Սիսի եւ Արմաշի կեդրոններու քայքայման ծրագրով: Իբրեւ Երուսաղէմի Պատրիարքութեան մեծաւորը Սահակ Կաթողիկոս Դպրանոց անունին տակ վերաբացաւ Ժառանգաւորաց Վարժարանը ուր ինք ուսանած էր յիսնամեակ մը առաջ եւ ձեռնադրուած, վարելով Լուսարարապետի կարեւոր պաշտօնը: Այս անգամ լսարանական երկու բաժանմունքներով կը բացուէր հոգեւոր կրթարան, «ուր աշակերտեցան Ժառանգաւորած Վարժարանի նախկին 8 եւ Երուսաղէմի հասած Արմաշու Դպրեվանի նախկին 13 սաները»: Սակայն այս բոլորը խաբուսիկ եւ կարճատեւ եղան ինչպէս եղաւ Սահակ Կաթողիկոսի կարճատեւ կեցութիւնը, երբ 1917 Ապրիլ 26ին աշակերտներ զինուորագրուելով պարտաւորուեցան Դամասկոս մեկնիլ իրենց ուսուցչին եւ Արմաշի հիմնադիր վերատեսուչ Մաղաքիա Օրմաննեան նախկին Պատրիարքին հետ որպէս լիազօր Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան Երուսաղէմի իր պաշտօնին վրայ կը մնար 1914էն ի վեր: Դամասկոս դրկուեցաւ նաեւ բոլորին մեծաւոր Տ. Տ. Սահակ Խապայեան Կաթողիկոս-Պատրիարքը միայն տարի ու կէս Երուսաղէմ մնալէ ետք:

ԶԻՆԱԴԱՐԱՐԵՆ ԵՏՔ

Ա. Պատերազմի զինադադարէն ետք, 1921 թուին, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք Ընտրուեցաւ Եղիշէ Արքեպիսկոպոս Դուրեան Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան Կելորնական Ժողովին կողմէ, «վերջին անգամ ըլլալով», երբ արդէն Օսմաննեան պետութիւնը հեռացած էր եւ Անդիական հոգատարութիւնը հաստատուած էր Պաղեստինի վրայ: Դուրեան Պատրիարքի առաջին ձեռնարկը եղաւ հայ հոգեւորականներ պատրաստելու, «սուրբ վրէժիննրութիւննը», իր իսկ բառերով, ակնարկելով Արմաշի Դպրեվանքին մէջ իր շունչին տակ պատրաստուած այն սերունդին որ մեծագոյն մասամբ զոհ գնաց Թուրք պետութեան մեծ ոճիրին: Այնքան ճշմարիտ էր իր Դպրտիզակէն սկսեալ հոգեհարազատ աշակերտին եւ իր յաջորդին՝ Թորդում Պատրիարք Գուշակեանի բանիմաց բարիգալստեան խօսքը՝ «Լուսաւորեա՝ Երուսաղէմ զի հասեալ է լոյս լոյս»:

ԵՂԻԾԷ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԴՈՒՐԵԱՆ (1921-1930)

Արմաշի Դպրեվանքին «հոգին» էր, ինչպէս հիմնադիր վերատեսուչ Մաղաքիա Պատրիարք Օրմաննեան անոր «միտքն» էր: Այդ «հոգին» պիտի վերականգնէր Երուսաղէմը, ուրիշէ պիտի հասնէին փաղանգ մը նոր հոգեւորականներ՝ փոխարիննելու Արմաշականները: Իր Երու-

սաղէմ հասնելէն կարճ ժամանակ ետք, 1924 Նոյեմբերին, Պատրիարքին հրաւէրով Արմաշի անդրանիկ շրջանաւարտ՝ Բաբեկն Եպիսկոպոս Կիւէսէրեան Ամերիկային Սուրբ Քաղաք կը հասնէր ստանձնելու ժառանգաւորաց Վարժարանի ուսուցչապետի պաշտօնը: Փաստօրէն Արմաշ փոխադրուած էր Երուսաղէմ իր իմացական տարողութեամբ եւ կրթական ծրագրով, մանաւանդ երբ հոն Բաբեկն Սրբազն Կարողացաւ իր հոգողութեամբ յետ մահու ի լոյս ընծայել իր հոգեւոր ծնողին եւ Արմաշու Դպրեվանքին հիմնադիր վերատեսուչ Օրմանեան Պատրիարքի «Ազգապատում» հատորներուն երրորդը:

ԱՐԱՋԻՆ ԶԵՐՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Դուրեան Պատրիարք իր առաջին ձեռնադրութիւնը 1923 թուին կատարեց զոյգ մը հոգեւորականներու՝ Կիւրեղ վարդապետ Խարյէլեան Նոր Ճուղայեցի, յետագային Կիւրեղ Բ. Պատրիարք Երուսաղէմի, եւ Մամբրէ վարդապետ Գալֆայեան Զմիւռնացի, յետագային Առաջնորդ Միացեալ Նահանգաց Ամերիկայի Արեւմտեան եւ Արեւելեան թեմներուն: Դուրեան Պատրիարքի առաջին շրջանի սակաւաթիւ աշակերտները ստուարացան Հալէպէն եկող աշակերտներով եւ որբանոցներէն Երուսաղէմ բերուած ուժիմ հայ պատանիներով: Պատրիարքը կատարեց նաեւ յաջորդ զոյգին ձեռնադրութիւնը 1928 Յունիս 22ին, երկու Այնթապցի պատկառելի քահանայ Հայրերուն՝ Տ. Գարեգին Ա. Քչնյ. Պողարեանի եւ Տ. Ներսէս Ա. Քչնյ. Թաւուքճեանի: Առաջինը՝ Նորայր Արքեպիսկոպոս եղաւ մեծ ձեռագրագետ եւ մատենագէտ, եւ երկրորդը Տիրան Արքեպիսկոպոս՝ յայտնի աստուածաբան եւ Առաջնորդ Ամերիկահայ թեմին: Նորայր եւ Տիրան վարդապետներ իսկոյն Անդլիս ուղեւորուեցան Դուրեան Պատրիարքի տնօրինութեամբ ուսանելու Միացիլառ College of the Resurrection ի մէջ:

Ուսման ծրագիրը բաժնուեցաւ Պատրիարքին եւ Բաբեկն Եպիսկոպոսին միջնեւ: Պատրիարքը ինք ստանձնելով կրօնական եւ պատմագիտական ճիւղերու դասաւանդումը «դասարանի վերածելով պատրիարքական դասիներէն մին»: Իբրեւ գլխաւոր դասախոս, Բաբեկն սրբազն դասաւանդեց գրաբար, աշխարհաբար, Ա. Գրոց ներածութիւն, Պատմութիւն Հայ Եկեղեցոյ, Հին Կտակարան, մատենագրութիւն, Կանոնագիտութիւն եւ տոմարագիտութիւն: Մինչեւ 1930 երկու մեծանուն հոգեւորականներուն աշակերտեցան հինգ դասարաններու ուսանող-

ներ, որոնցմէ որակաւոր աւարտականներ մինչեւ մօտաւոր անցեալին, մեր օրերուն, կը գլխաւորէին Հայ Եկեղեցւոյ բարձրագոյն պաշտօնները՝ պատրիարքներ եւ թեմակալ առաջնորդներ:

ՅԱԶՈՐԴ ՍԵՐՈՒՆԴՈՅ

Եղիշէ Պատրիարք Դուրեսան գահակալեց միայն ութ եւ կէս տարիներ, հասցնելով իր Երուսաղէմի ձեռնադրութեանց Երախայրիքը յաւելեալ ինը Հոգեւորականներով զորս ձեռնադրել չհասաւ իր վաղաժամ վախճանումով 1930 թուին: Նոյն թուականի Յունիս 22ին, Պատրիարք Հօր պատրաստած սերունդը իսկոյն ձեռնադրուեցաւ Տեղապահ Մեսրոպ Եպիսկոպոս Նշաննեանէ, Բարգէն Եպիսկոպոսի յանձնարարութեամբ անոնցմէ վեցը գրելէ ետք իրենց աւարտաճառերը հետեւեալ նիւթերը ուսումնասիրելով. «Մովսէս Խորենացի Պատմութեան Ա. Գիրքը», Օճնեցիի «Ընդդէմ Երեւութականաց ձառը», Եղիշէի «Բ. Յեղանակը», Ներսէս Շնորհալիի «Ողբ Եղեսիոյ» գիրքը, «Թուլք Ղազար Փարագեցոյ առ Վահան», Եղնիկ Կողբացիի «Ընդդէմ Մարկիոնի» գիրքը:

Բոլորն ալ յետագային Եպիսկոպոս ձեռնադրուեցան, եւ ոմանք թեմակալ առաջնորդներ՝ Հայկագուն Արք. Աբրահամնեան՝ Նախանդամ Գևիշի, Սիոն Արք. Մանուկեան՝ Հարաւային եւ Հիւսիսային Ամերիկայի, Սերովէ Արք. Մանուկեան՝ Փարիզի եւ Արեւմտեան Եւրոպայի, Զգօն Եպս. Տէր Յակոբեան, Հովիլ Միլանոյի եւ Առաջնորդ Իրաքանայ թեմին, Շաւարչ Եպս. Գույումճեան՝ Դամասկոսի, Պարգեւ Եպս. Վրթանէսեան՝ Երուսաղէմի: Միւս երեքը կոչուեցան Տէր Դաւիթ, Տէր Գեղամ եւ Տէր Զենոբ:

Կերեւի ինը կը կազմէին Պատրիկ Կիւլպէնկեան Հնծայրանի սաներ՝ բարերարի կրթաթոշակին անունով, բոլորն ալ աշխարհաւեր Առաջին Պատերազմի որբերէն, որոնք ձեռնադրութիւն ստացան Տեղապահ Արքագանի ձեռամբ ի ներկայութեան իրենց ուսուցչապետին՝ Բարգէն Եպիսկոպոս Կիւլէսէրեանի, որ նաեւ քարոզեց իր աշակերտներու նուիրաբերման այդ բացառիկ առիթով: Ձեռնադրութեանց խարտաւիլակն էր Կիւրեղ Վարդապետ Խարյաչլեան, յետագային Կիւրեղ Բ. Պատրիարք Երուսաղէմի:

Սերունդ մը եւս հասցուց Երանաշնորհ Դուրեսան Պատրիարքը որոնց ձեռնադրութիւնը կատարեց իր անմիջական յաջորդը Արմաշի ամենէն ընտիր սաներէն Թորգում Պատրիարք Գուշակեան, զանոնք վերակոչելով Եղիշէ Աբեղայ Տէրտէրեան՝ յետագային Պատրիարք Երուսաղէմի, Հայրիկ Աբեղայ Ալաննեան՝ յետագային Լուսարարապետ Ա. Աթոռոյ, Ասողիկ Աբեղայ Ղազարեան՝ յետագային Առաջնորդ Իրաքի

թեմին, եւ Տիրայր Աբեղայ Տէրվիշեան՝ յետագային հոգեւոր հովիւ Լոս Անձելըսի համայնքին, որոնք սարկաւագ ձեռնադրուած էին Դուրեան Պատրիարքի ձեռամբ:

ԹՈՐԳՈՄ ՊԱՏՌԻԱՐՔ ԳՈՒԾԱԿԵԱՆ (1931-1939)

Աշակերտը յաջորդելով իր ուսուցչին գերազանցեց, կրօնականներ հասցնելով, ու գրական եւ ուսումնական մակարդակը բարձրացնելով, հակառակ անոր որ ուսուցչապետ՝ Բարգէն Եպիսկոպոս Կիւէսէրեան տարի մը առաջ որպէս Աթոռակից Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիւիկիոյ մեկնած էր Անթիլիաս: «Սիոն» ամսագիրը հասաւ իր գագաթին, ուր թորգոմ Պատրիարք որպէս Խմբագիրը լուսաւորեց ամէն մի թիւ իր գրական բարձր տաղանդին չորոշիւ: Ուսումնական ծրագիրը վերամշակելով հասցուց վեց սերունդներ. առաջին չորսը, որոնց ակնարկեցի արգէն, եւ յաջորդող սերունդներ, լնդհանուրը 23 հոգեւորականներ, որոնցմէ վեցը թողուցին իրենց հոգեւորականի կոչումը:

Զեռնադրեալներուն կարեւոր մասը ապագային դարձան գիտակից առաջնորդները սփիւռքահայ թեմերուն: Նախ զոյգ մը՝ զորս կոչեց Պատրի Թումայեան եւ Միւռոն Կրճիկեան վարդապետներ (1934), եւ ապա զոյգ մը եւս՝ Շնորհը Պատրիարք Գալուստեան եւ Արթուն Հատիտեան (1935): Անոնց յաջորդեցին Հմայեակ Եպիսկոպոս Ինդոյեան եւ Ուկի Ստեփանեան վարդապետը (1936): Ապա 1938ին զոյգ մը եւս՝ Հայկաէր Տոնիկեան եւ Կորիւն Մանուէլեան վարդապետները: Երանաշնորհ Պատրիարքը հասցուց նաեւ յաւելեալ եօթ աւարտականներ, երբ պատրաստ էին իր ձեռքով ստանալու քահանայական կարգը եւ սակայն յանկարծամահ կ'ըլլար երկու ամիս առաջ: 1939 թուին նորընտիր Մեսրոպ Նշանեան Պատրիարքի ձեռամբ կը ձեռնադրուէին Կոմիտաս Միրունեան, Բարգէն Արք. Ապատեան, Յակոբ Արք. Վարդանեան եւ թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան: Անոնցմէ մին Մեսրոպ Սէմէրձեան Ծ. Վարդապետ կը ձեռնադրուէր նիւ եորքի մէջ:

Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեան իր մաքուր եւ օրինակելի կենցաղով, մտքի բարձրութեամբ եւ պատկառանքով, գրչի բեղուն եւ ոսկեղենիկ լեզուի բիւրեղեայ արդիւնքով կրցաւ շնորհալի ուղիով եւ առանց պարտադրանքի հայրական ուղղութիւն տալ իր սաներուն, վանքն անուանելով «ՏՈՒՆ»՝ կարգապահ եւ վստահելի միաբաններով:

Դուկտ. Զաւէն Ա. Քհնէ. Արգումանեան

AN ANALYTICAL PRESENTATION OF THE “ANTZINK NVIRIALK” SHARAGAN

By Krikor Pidedjian

Honorary Professor
at the Komitas Conservatory
Yerevan

Part 7

THE INTERRELATIONSHIPS OF THE WORDS AND THE NEUMES OF “ANTZINK NVIRIALK” SHARAGAN ACCORDING TO THE “TA GEN INVERTED” MODE

The melodic intonation and rhythm of a sharagan are expressed by Khazes — neumes which are tightly connected to the lyrics. They bring out the poetic meter (amanag) and the melodic structure of the sharagan.

Now let us get acquainted with the Khazes of the first verse of “Antzink Nvirialk”.

We see seven different khazes used in the first verse.

Through practice, we learn that some of these khazes have one and some of them have two or more beats, as the following:

<i>Names</i>	<i>Signs</i>	<i>Duration</i>
barouyg=question mark	⌚	two beats
poush=thorn	✓	one beat
pout=colon	↖	one beat (two beats when it is used as a cadencial sign)
sheshd=accent	↗	one beat
tour=dagger	↙	two beats
yergar=lunga	~~~~~	two beats (four beats when it is used as a cadencial sign)
zarg=beat, hit	↙↙	two beats

Part 8

TRANSLATION OF “ANTZINK NVIRIALK” INTO EUROPEAN NOTATION

In translating Armenian hymns into European notation one confronts some difficult problems.

Unfortunately, this system of Khaz — neumatic notation has become a lost art.

From practice, we know that Khazes are multi-meaning signs. Each of them has one or more than one function like duration, intonation, pitch (high and low), melodic turns, trill, melodic direction, expression, cadential ending, etc... Plus, some of their functions change according to the mode in which they are used.

The method of my analysis can be used as a first step towards finding the key to the lost art.

In hymnography while the structural essence of the poem lies in the number of the syllables of the phrase (or the lines), and in the number of the segments of the phrase, the rhythmic variety lies in the places of the accents of the lines and the segments.

For instance, according to the rules which govern accents in the Armenian language, the accents of the text of the first verse of “Antzink Nvirialk” is as follows:

“Antzi’nk nuviri_alk / sirou’yn Krisdosi’, (5+5 syllables)

Yergnavo’r nahada’g / yev gousa’nk imasdou’nk; (6+6 syllables)

I bardza’nus tze’r / partzratsia’l done’ (5+5 syllables)

Ma’yr Sio’vn / tusdero’kun youro’vk.” (3+6 syllables)

If we were to present this rhythmic structure with notes, it would look like this:

All scholars, starting from Manoug Apeghian, who are familiar with this poem acknowledge that the main meter of this poem is the *anapestic* meter, which has three syllabic words of which the first two syllables have weak and the third syllable has strong accents as the following:

Anapastic meter :

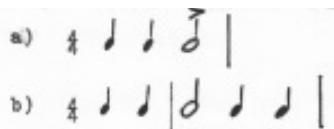

and with musical notation it would be :

Therefore, to organize this song according to the *anapestic* meter, I will use the 4/4 meter of western musical language so that everybody will understand it.

However, although this pattern suggest a 4/4 time signature, the accents must be watched because as we saw, the half note values received the accents. This creates problems in drawing the bar lines. We have two ways of using the bar lines for this piece:

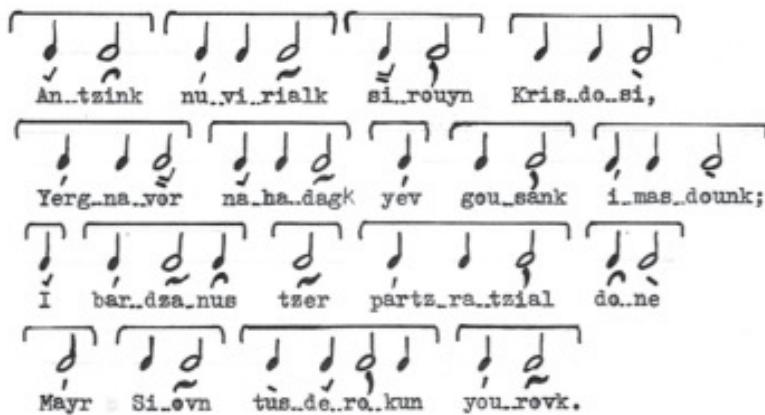
Thus, we have two choices. The first was chosen, since it is based on metric units of the Armenian text. Also, since the text is in free verse, we will sometimes have 5/4, 6/4 and 2/4 measures, depending on the number of syllables. I would like to point out that if the number of syllables in each stanza and verse were equal, the second way of using the bar lines (b) would be correct.

Now that we have conditionally determined the meter, basing it on the rhythmic pattern of the text, let us see how it functions musically.

One of the characteristics of Armenian music is the close relationship of the text with the music. This can be very helpful in translating the Armenian khazes-neumes into European notation. As I said above, most of the khazes have more than one function.

On of these is their use as duration marks.

Let us find out the relation between the khazes of the first verse and the rhythmic chart above in order to find the duration values.

I would like to point out here one of the most important aspects of medieval Armenian musical notation, is that not all the syllables have khazes over them. This is not the result of carelessness or laziness. It is one of the rules if Armenian neumatic notation. For example, when there is a khaz of short duration, like a (✓ shesd), or a (✗ poush) etc on the first syllable of a word, and nothing on the following syllable or syllables, the duration value of that syllable must be given to the syllables without khazes until the appearance of a new khaz. To clarify this, let us look at the following words of the first verse:

nu.vi.rialk

yerg..na..ver

na.ha.dag

yev gou.sank

i.mas..dounk

etc...

As you can see, the second syllable of these words do not have any

khazes, but they receive quarter note value like the values of the first syllable.

Again, on looking at the above chart, we see that some of the khazes do not correspond to the same kind of note values every time they appear, but applying a bit of logic we will see the reason for these differences.

The khazes under discussion are:

1.		of the word	
		of the word	
2.		of the word	
		of the word	
		of the word	
3.		of the word	
		of the word	
		of the word	
4.		the word mayr	

Now let us take each of these khazes one at a time and see why they receive different values in different places.

1. (zarg):

This khaz is used twice in the first verse on the words "sirouyn" and "yergnavor".

We know that in the word "yergnavor" the (zarg) fits nicely because it is on the accented syllable and logically gives as a complete 4/4 measure. According to the rules of the Armenian accentuation, the syllable "si" is the weak syllable in the word "sirouyn". If the author had wanted us to give a

quarter note value to this first syllable, he would have used a (‘ sheshd), but in order to keep the 4/4 meter, he wants us to give that syllable two counts, thus making it a full 4/4 measure.

2. (barouyg):

The (barouyg) is used for the first time in the word “antzink” on the accented syllable as a half note value. The second and third times it appears, it is used on weak syllables so that complete 4/4 measures are achieved.

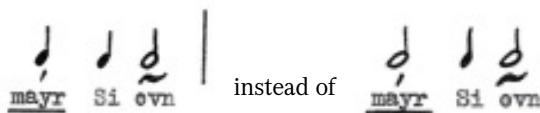

3. (pout):

(I will talk about this khaz later on).

4. (sheshd):

As we can see in the chart, the (sheshd) receives a quarter note value. But there is a (sheshd) on the monosyllabic word “mayr”. Monosyllabic nouns receive a khaz of long duration. The reason for using the (sheshd) here is to make sure that we diminish the normal duration value of the syllable from a half to a quarter note, so that we do not get an extra beat over the 4/4 measure. In this case, the (‘ sheshd) must be translated as follows:

Now we can say that in the first verse of “Antzink Nvirialalk” there are two groups of duration khazes:

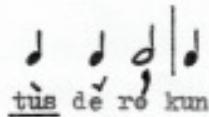
- Khazes of short duration ()
- Khazes of long duration ()

The short duration khazes of the firsty verse are (poush), (sheshd) and (pout).

The long duration khazes of the same verse are (⌚ barouyg), (~~~~~ yergar), (~~~~~ zarg), (⌚ tour) and (⌚ pout).

We notice that the ('pout) is used for both long and short values. The distinction is very clear. When a pout is used on the last syllable of a sentence, as it is in the word "Krisdosi", (⌚⌚⌚), this indicates some kind of cadence, at which time the syllable gets a long duration value. This is also true if the (⌚ pout) appears on an accented syllable of a word, even if it is not the last in a sentence, as "do⌚ne⌚". This means that this syllable must be given a long value and the melodic line will most probably have some kind of cadence.

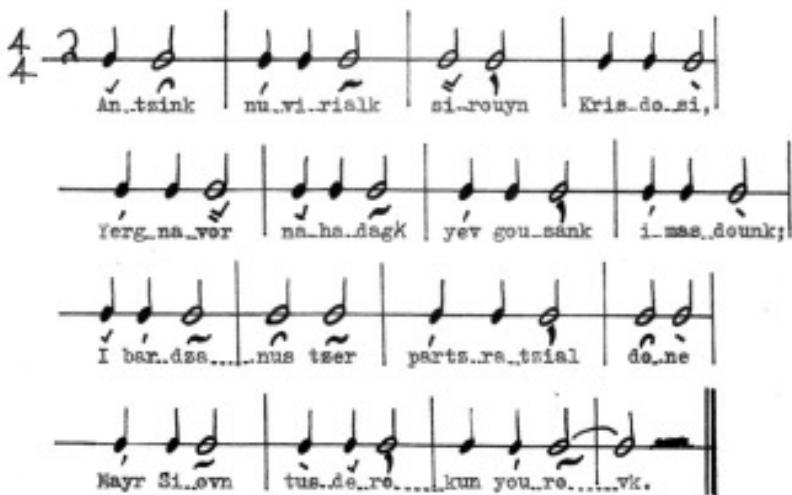
But when the (⌚ pout) appears in the non-accented syllable of a word, it will get a short value as in

Sometimes no khazes appear over certain syllables. This is due to the fact that a good singer is expected to know what to do in such a case.

The first two syllables of the word "Krisdosi" do not have khazes. These two syllables follow the (⌚ tour) which has a long duration. We cannot say, however, that since they come after the (⌚ tour) they should be given its duration value. This approach would be wrong because khazes of long duration are for accented syllables, unless they are specifically used on weak syllables. A person who knows Armenian will know that the first two syllables of "Krisdosi" are not accented. The composer sometimes takes this for granted and omits some khazes, expecting that a knowledgeable singer will know what to do. In this instance, these first two syllables should have short duration due to the accentuation of the Armenian language.

Using all these facts, I will try to organize this first verse in 4/4 meter:

Now using all this knowledge, we can compare the melody of this hymn on page -38- with this last chart and see how it fits the scientifically constructed chart according to the medieval khaz notation. And it does perfectly.

All the above exercises were to show how to solve merely one of the problems encountered in scientifically translating medieval Armenian hymns into European notation — that of duration. In doing so I have touched on a few of a myriad of contingent aspects that are involved.

Those who want to know more about this work can read about it in my book “Antzink Nevirialk Sharagane” in which I have presented a complete scientific analysis of the sharagan with all its facets. This book is already accepted as part of the medieval curriculum in Yerevan’s Komitas State Conservatory.

I hope those who are interested in our great medieval musical culture will be inspired by reading this work to find the key to understanding the khaz system of notation, bringing to life our rich musical heritage, the lost art which is locked up in our vast medieval literature.

BIBLIOGRAPHY

1. Agathangelos (Akatankeghos), “Armenian history”, St. Lazarus, Venice, 1930.
2. “Antzink Nvirialk — Dedicated Souls”, Komitas Katholicos (in office 615-628). English translation by Abraham Terzian.

3. Fr. Ghevont Alishan, “The sunrise of Armenian christianity” (Arshalouys Krisdoneoutian Hayots), 2nd ed., Chapter 9, Venice, 1920.
4. “The Armenian Church” (Yegeghetsi Hayasdaniayts), Monthly magazine, #5, August 1900: “Tradition of the Armenian Church: Sts Hripsimians” (Avantoutyoun Hayasdaniayts Yegeghetsvo: S. Hripsimian).
5. Complete legendary of the lives of Sains (Vark Surpots), “The life of Sts. Hripsimian Virgins” (Vugayapanoutioun Surpots Hripsimiants Gousanats), St. Lazarus, Venice, 1810.
6. “Hymnary” (Sharagan Hokevor Yerkots), St. James Armenian Monastery, Jerusalem, 1936, (Based on texts of ancient manuscripts).
7. Malachia Archbishop Ormanian, “National History” (Azbabadoum), Vol. I, Chapters 51, 52 and 57, 2nd ed., Sevan Publishing, Beirut, Lebanon, 1959.
8. Bishop Karekin of Trabizond, “The Light of the World into Armenia” (Ashkharhi Louysn i Hays).
9. “The music of the Armenian Church (A Historical Survey)”, Krikor Pidjian, St. Vartan Press, New York, 2015.
10. “The Sharagan Antzink Nvirialk”, Krikor Pidjian, Sis Press, New York, 2003.
11. “Dzaynagryal Sharakan Hogevor Yergots”, Gandzasar Artvatzabakan Kentron, Yerevan, 1997.

LE BADARAK

La Sainte Messe est le mystère, le sacrement de la Communion avec le sacrifice du Christ

Le Jour des Rameaux, à la fin du repas nous parlions des problèmes liés à la vie de l'Église. «Vous ne pouvez pas expliquer tout par la logique», dit Hagop. Nous avons ce qu'on appelle mystères, sacrements. La naissance de Jésus, ses sermons et enseignements, ses miracles, sa crucifixion, sa résurrection, son ascension, la Pentecôte sont des mystères. Comment les apôtres ont pu parler des langues et convertir et baptiser des milliers de gens? La Sainte Messe est célébrée en souvenir du sacrifice de Jésus comme le sacrement de la Communion, la Communion avec le Seigneur Jésus et Dieu le Père notre Créateur, et le Saint Esprit.

L'entrée victorieuse de Jésus à Jérusalem est suivie de la célébration de la Pâque juive. Pendant le dernier dîner avec les apôtres, "la Cène", Jésus prit le pain, le bénit et le rompit, le donna à ses disciples. «Prenez, mangez, ceci est mon corps», et le donna aux apôtres: Puis, il prit la coupe du vin, rendit grâce et but; il dit aux disciples «buvez-en vous tous, car c'est le Sang de ma Nouvelle Alliance qui est versé pour vous et pour la multitude, pour la rémission et l'expiation des péchés» (Matthieu 26:26-28). Ainsi, Jésus devint l'Agneau de Dieu qui se sacrifia pour notre salut. Les apôtres ont été fortifiés par la descente du Saint Esprit, le jour de la Pentecôte, ils ont converti des milliers de gens en fondant des églises, et ordonnèrent des diacres, des prêtres et des évêques, en les appelant à servir l'Église pour la venue du Royaume de Dieu sur terre; l'Eucharistie — ou la Divine Liturgie — était célébrée en mémoire de Jésus, durant laquelle les fidèles communiaient, en recevant le Corps et le Sang de Jésus, nous communions après la confession générale, et nous croyons que nos péchés sont pardonnés, à condition que notre approche spirituelle soit sincère. nous faisons cela vers la fin de la Messe, ce que nous faisons à ce jour.

Le Badarak arménien — ou la Divine Liturgie — est célébré avec la succession ininterrompue des quatre parties comme suit.

1ère partie: La Préparation (Badradsoutioun). Le prêtre célébrant se confesse de ses péchés à un autre prêtre — s'il est présent —, puis il est aidé par un diacre à se vêtir des vêtements sacerdotaux; il entre en procession et s'arrête devant l'Autel, il lave ses mains, se confesse devant la Sainte Vierge, les Saints et les fidèles; le Diacre récite la prière de l'absolution, puis ils montent sur l'Autel qui symbolise le Ciel, où le diacre présente le «Neshkhar» — le Pain de la Messe. Puis le vin est béni en demandant au

Saint Esprit de descendre sur les offrandes pour les transformer en Corps et en Sang de Jésus, sacrifié pour nos péchés.

2e partie: Le temps du repas spirituel — «Djashou Jam» — pour les fidèles. Le célébrant encense l'Autel et les fidèles et descend par les marches, il encense à nouveau tous les fidèles en faisant le tour de l'Église, les fidèles disent «Souviens toi de moi devant l'Agneau immortel de Dieu» et le prêtre répond «Hishial litchik aratchi Anmah Vortvouyn Asdoudzo» (vous serez en mémoire devant le Fils Immortel de Dieu). Après les prières de louanges, sont lues les Écritures de l'Ancien et du Nouveau Testament. L'Évangile du jour est chanté par le diacre, puis le Crédit. Les hymnes dédiés à la Sainte Trinité sont chantés, le célébrant élève le pain bénit — le Corps — et ensuite le vin — le Sang — pour la rémission et l'expiation des péchés. Quand l'hymne dédié au Fils de Dieu (Vorti Asdoudzo) est chanté, le célébrant bénit le Pain, le Vin, puis les deux ensemble dans le Calice, il prie pour que le pain et le vin deviennent le Corps et le Sang du Christ. Puis le célébrant prie pour le Catholicos et le Primat, il bénit les fidèles.

3e partie: Les hymnes en souvenir de la Vierge Marie et les noms des Saints de l'Église apostolique arménienne sont mentionnés; puis lorsque les chants dédiés à la Sainte Trinité sont chantés, le prêtre met le Pain dans le Vin pour devenir le Pain de la Communion du Corps et du Sang de Jésus. L'hymne «Der Voghormia» (Kyrie, eleison — Seigneur aie pitié de nous) est chanté, le pain de la participation à la Messe appelé "Mass" est bénit. Le rideau s'ouvre et le célébrant donne la Communion aux fidèles.

4e partie: C'est le temps de la dernière bénédiction de l'Église par le célébrant: sont bénis les prêtres et les fidèles, le Catholicossat, la République d'Arménie et le pays où la Messe est célébré, et on prie pour la paix dans le monde entier. Enfin, il lit l'Évangile de Saint Jean. Au moment du départ — fin de la Sainte Messe — les fidèles embrassent l'Évangile présenté par le célébrant, et partent dans la Paix du Saint Esprit, qui est toujours avec nous.

L'Eucharistie, La Divine Liturgie — ou la Sainte Messe — est donc la Célébration du Sacrifice de notre Seigneur Jésus par la Communion avec Lui, en prières et hymnes: les fidèles chantent le «Hayr Mér» (Notre Père).

— Le «Hokehankisd» (Service de Requiem — prières pour le repos des âmes des défunt) a lieu à l'issue de la Messe, à la demande des proches des défunt.

Dr. Archiprêtre Khatchadour Boghossian
Nice

ՀԱՅՈՒԹՅՈՒՆ